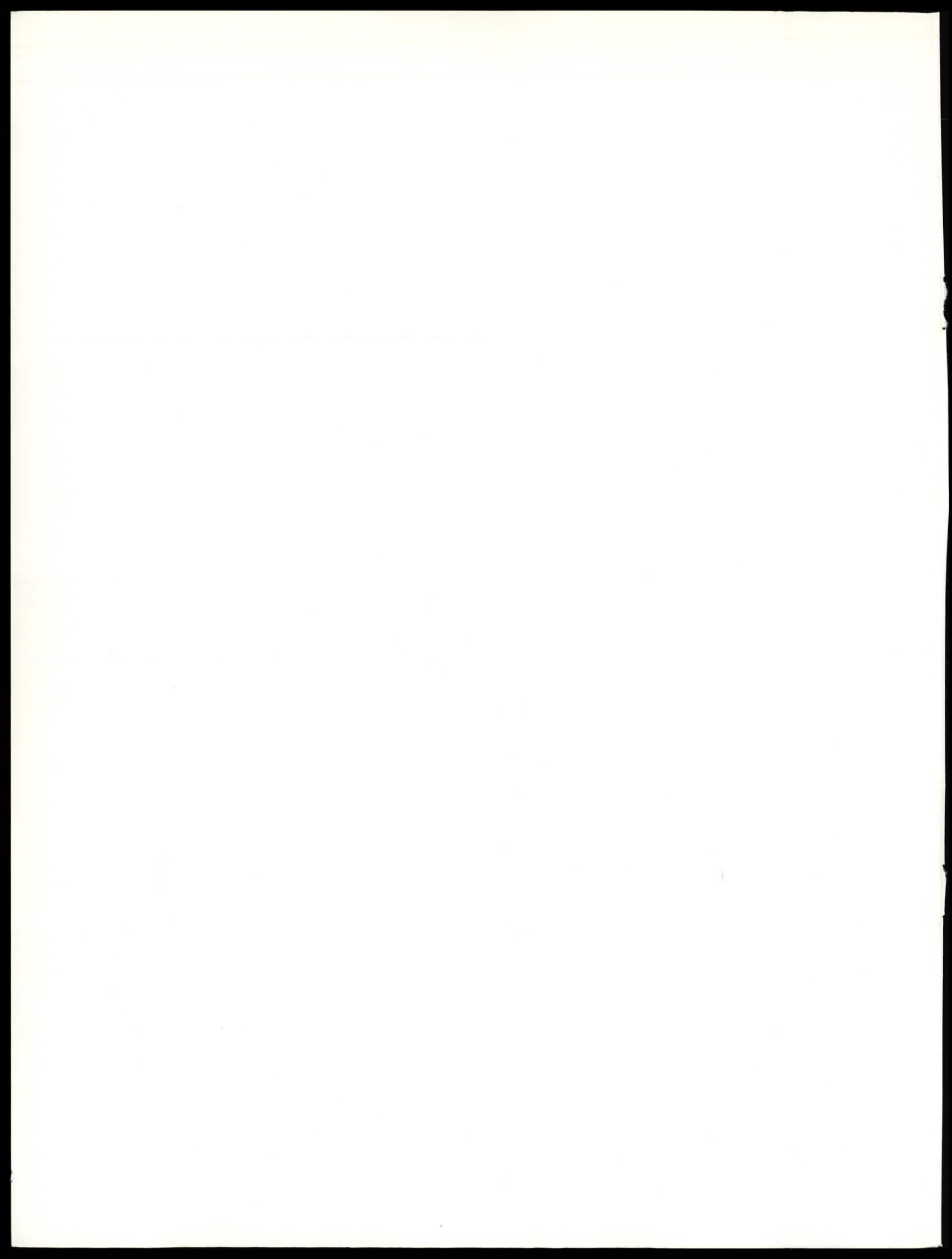

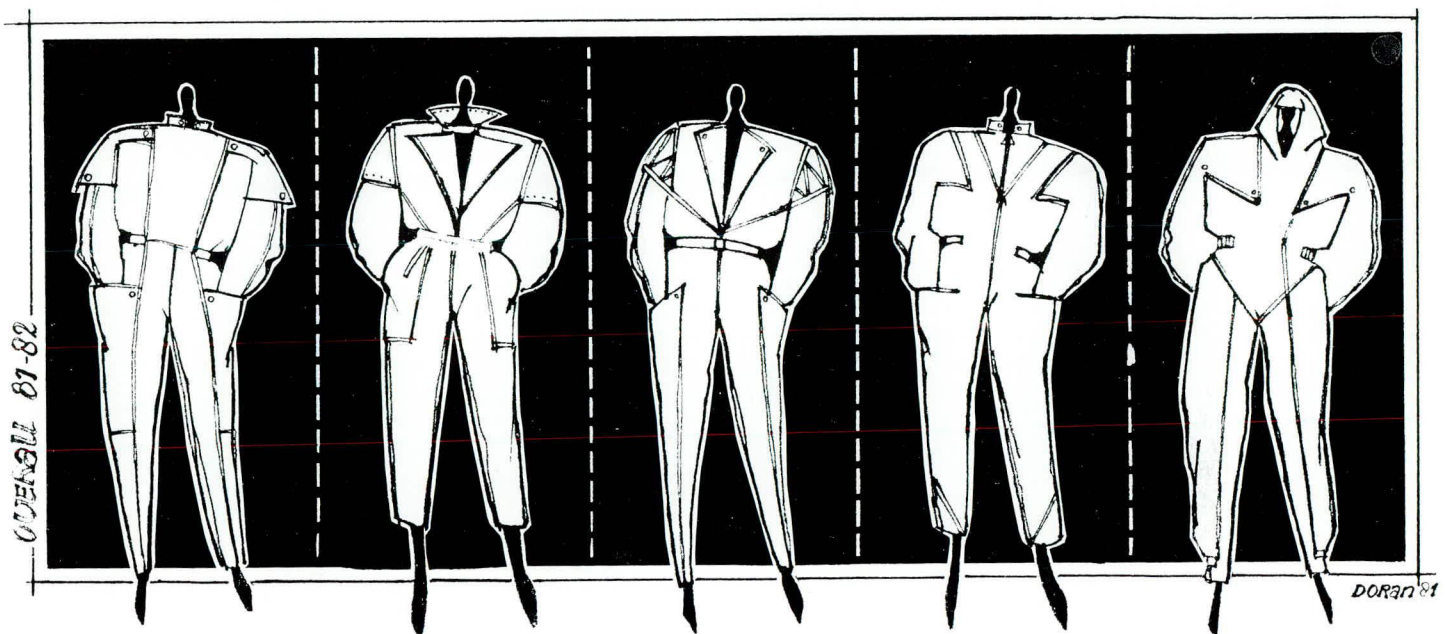
OVERALLS

Educatief schoolproject van het
Centraal Museum Utrecht

november 1981 - juni 1982

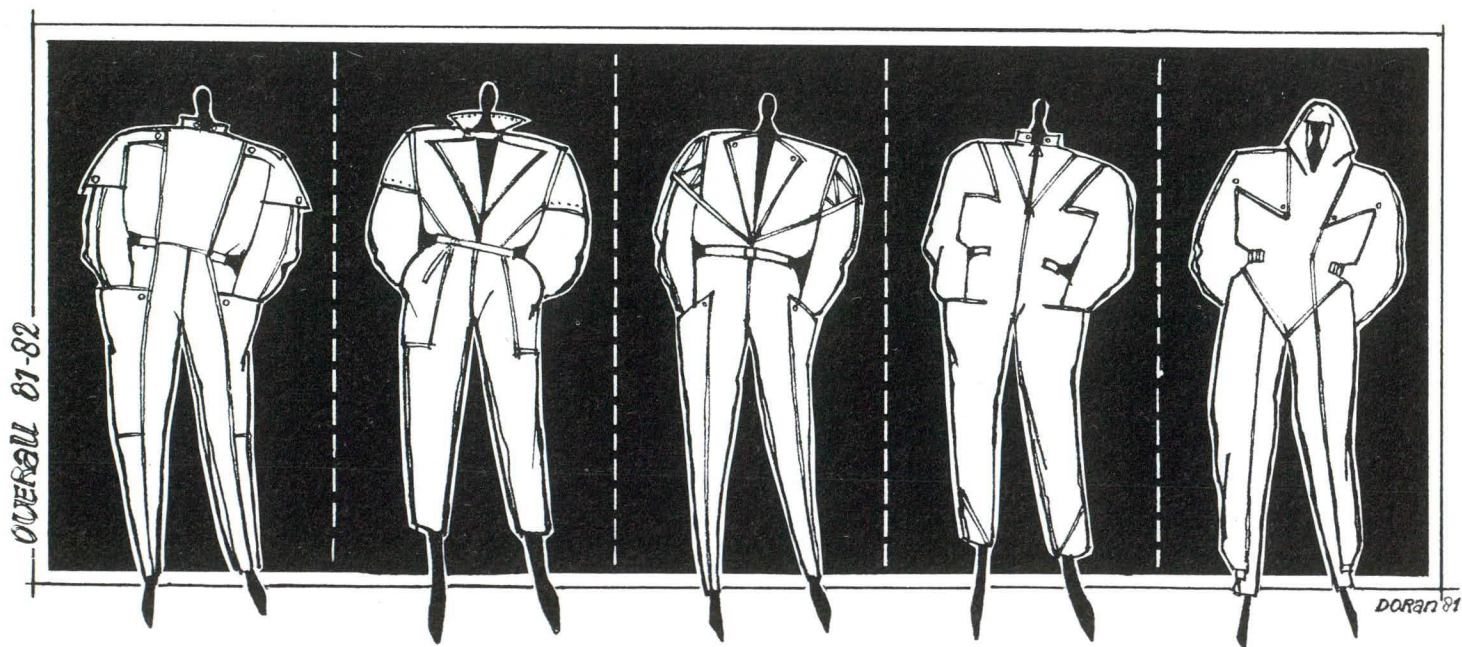
Centraal Museum
Agnietenstraat 1
3512 XA UTRECHT

open: dinsdag-zaterdag 10.00-17.00 uur
zondag 14.00-17.00 uur

Inhoud

- 2 Inleiding
- 3 Kleding
- 7 Werkkleding
- 9 Overalls in beroep en sport
- 16 Vrouwen in een lange broek
- 21 Van werkkleding naar vrijetijds-
kleding
- 24 Vrijetijds-kleding als werkkleding
- 29 Modeontwerpers en de overall
- 31 Meer dan alleen maar een overall ...
- 36 De overall in de belangstelling
bij academies

Voorwoord

De educatieve schoolprojecten van het Centraal Museum kunnen vanaf het najaar van 1981 weer over een aparte ruimte beschikken. Hiervoor is de zolderverdieping van een vleugel van het museum verbouwd, zodat de scholieren een eigen plek hebben waar ze kunnen koffiedrinken en discussiëren en waar een speciale tentoonstelling voor hen is ingericht.

In samenwerking met de kostuumafdeling van het museum is gekozen voor het thema "overalls".

De projecten zijn in principe bedoeld voor leerlingen van het voortgezet onderwijs, maar ook alle andere belangstellenden zijn van harte welkom.

Dit boekje kan door de docenten gebruikt worden bij de voorbereiding van een bezoek aan de tentoonstelling. Het is geen echte catalogus, want in het boekje komen zaken aan de orde die niet te zien zijn in de opstelling, en omgekeerd is er veel op de tentoonstelling, wat hier niet wordt vermeld.

Het uitgangspunt voor beide is echter hetzelfde.

Verdere informatie over de gang van zaken bij een schoolbezoek kunt u aanvragen bij de educatieve afdeling van het Centraal Museum.

Matty Veldkamp
Hans Schopping

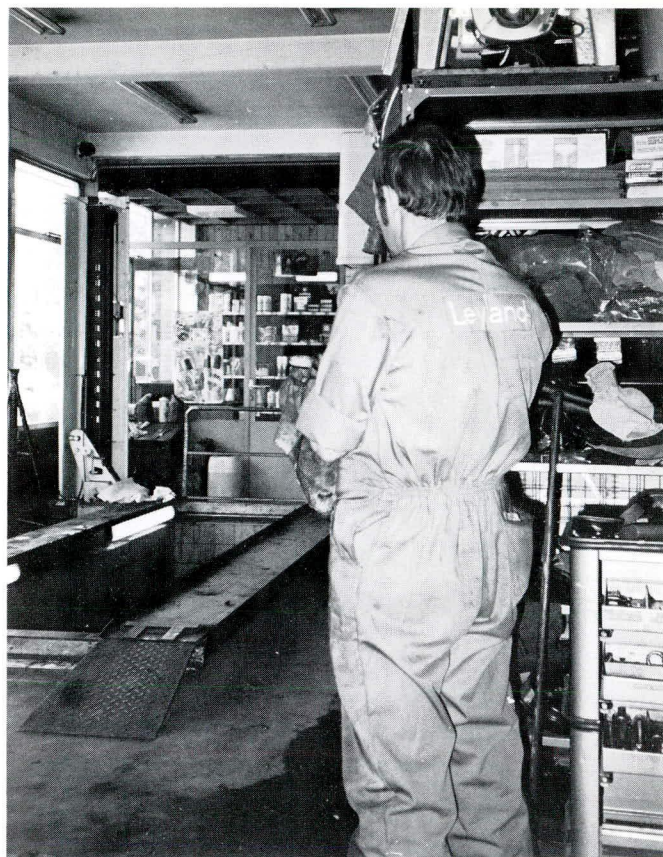
Inleiding

Wie gewend is om goed om zich heen te kijken, zal het zijn opgevallen dat de laatste jaren steeds meer overalls worden gedragen. Niet alleen door schilders, loodgieters en timmerlieden, maar ook door allerlei mensen op straat en in de disco. Zelfs de haute-couture heeft de overall erkend als kledingstuk: in de mode voor het seizoen 1981/82 zijn er heel wat variaties te zien op het grondpatroon van de overall.

De tentoonstelling en dit boekje gaan in op de vraag hoe het komt dat werkkleding ook buiten de werksfeer wordt gedragen en wat overalls te zeggen hebben over degenen die ze dragen.

In dit project noemen we elk kledingstuk dat bestaat uit een lijf met daaraan vast een broek een overall. Zo'n eenvoudige vorm is toegepast in talloze gebruikssituaties, zoals in het volgende geïllustreerd zal worden.

Omdat een overall in de eerste plaats een kledingstuk is, beschrijven we eerst het begrip kleding in het algemeen.

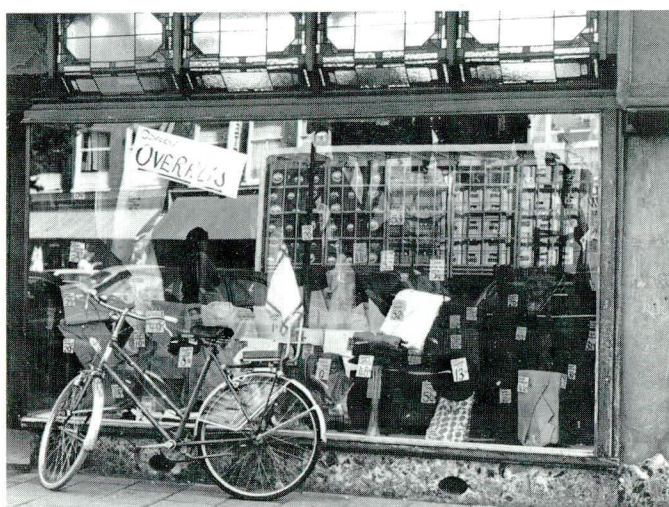
Kleding

Iedereen heeft te maken met kleding. De keuze van je kleren is heel persoonlijk: met de kleren die je draagt toon je je omgeving iets van je eigen opvattingen. Soms denk je daar nauwelijks bij na. Je trekt 's morgens in de haast om op tijd op school te komen de schoenen aan, die je de avond ervoor onder je bed hebt uitgeschopt. Een andere keer neem je er meer tijd voor om jezelf aan anderen te vertonen; voor een feest kies je zorgvuldig bepaalde kledingstukken en sieraden. Bovendien doe je wat meer make-up op dan anders.

3 Keuze genoeg

1 Een winkelstraat, zomer 1981

2 Een overall kiezen?

Zelfs wanneer je niet zoveel hebt om uit te kiezen, laat je toch iets zien van jezelf door je kleding. Ooit heb je die kleren zelf uitgekozen en daarmee duidelijk gemaakt dat je die bepaalde broek of dat shirt mooi vond en passend bij jou. Op dat ogenblik tenminste en in die situatie in de winkel. Want misschien bleek achteraf wel dat je toch niet zo tevreden was over de kleren; je kocht de broek of het shirt omdat de verkoper zei dat het je zo goed stond. Zo'n situatie in de winkel kennen we allemaal. Bijna iedereen hoort graag positieve opmerkingen van anderen over z'n uiterlijk. Het is zelfs zo, dat we opmerkingen over onze kleren eigenlijk opvatten als opmerkingen over onszelf. "Wat heb je prima kleren aan" vertalen we dan in "wat heb je een goede smaak", dus een persoonlijke eigenschap. We vatten zo'n opmerking zelden op als een mededeling over de kwaliteit van onze kleren zonder meer.

Alle mensen hebben materiële behoeften zoals eten, drinken en bescherming tegen de kou. Bovendien hebben we immateriële behoeften zoals liefde en aanzien. Kleding heeft de mogelijkheid om beide soorten behoeften te bevredigen. Door de materiële eigenschappen biedt kleding ons bescherming tegen weersinvloeden. Door de manier waarop kleren eruit zien, bieden ze de mogelijkheid tegemoet te komen aan immateriële behoeften: kleren

kunnen je het gevoel geven dat je bij een groep mensen hoort, die succes heeft. Verkopers maken van deze laatste eigenschap van kleding gebruik wanneer ze zeggen dat een trui speciaal voor jou geschikt is. Je kunt zo'n opmerking aldus opvatten: deze trui maakt van jou iets heel bijzonders. De eigenschap van het kledingstuk gaat dan over op de persoon die het draagt.

Ook de reclame maakt gebruik van dit principe als zij producten aanbiedt. De koper krijgt een materiële bevrediging door het product zelf en een immateriële door de sfeer die om het product heen hangt.

Heel bewust wordt bij bepaalde producten een omgeving gecreëerd, die luxe en vrijheid suggereert. Het sterkst is dat bijvoorbeeld bij sigaretten: de wereld van Peter Stuyvesant, waartoe jij behoort als je die sigaretten koopt. Een illusie die in rook opgaat!

Soms gaan de reclame-makers zó ver dat ze alleen nog maar nadruk leggen op de bevrediging van immateriële behoeften. Iedereen heeft behoefte aan een beetje liefde. Wanneer je die niet vanzelf krijgt, kun je die toch kopen ... je haalt het uit een potje huidverzorgingscrème!

Er is gezegd dat de keuze van kleding iets persoonlijks is. Maar helemaal vrij

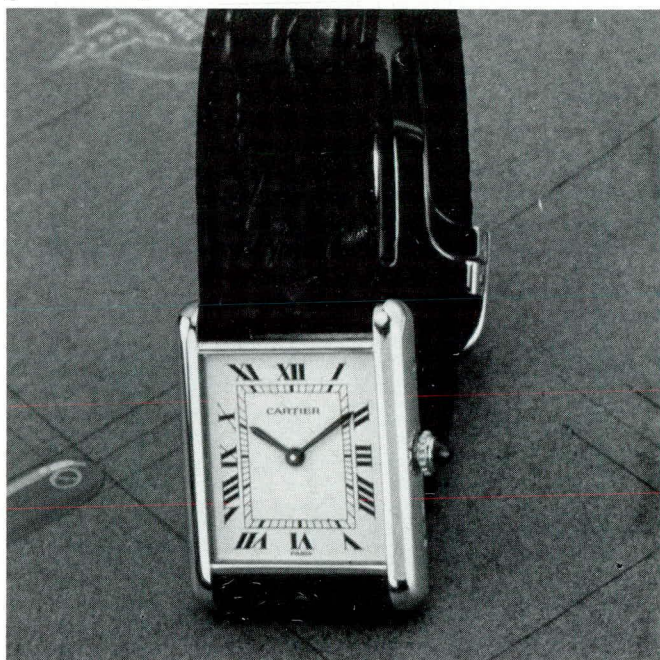
4 Meer nadruk op de illusie dan op het product zelf

Uw huid heeft een beetje zorg en liefde nodig..

is die keuze niet. Hoewel het lijkt of wat betreft kleding bijna alles mogelijk is, bestaan er toch allerlei regels en gewoonten waaraan je je moet houden, al dan niet vrijwillig. Welke regels of gewoonten gelden voor kleding, hangt af van de groep waarbinnen je je beweegt. Zo'n groep kan bestaan uit mensen met hetzelfde beroep, uit leden van een bepaalde sociale klasse, uit leeftijdsgenoten enz. Soms zijn de groepen duidelijk gedefinieerd, je hoort erbij of niet (bijv. het leger), soms is nauwelijks sprake van een groep en is er slechts een heel tijdelijk groepsbesef. Dat is o.m. het geval bij groepsvacantiereizen. Hoewel iedereen individueel heeft geboekt, ontstaat er snel een groepsbesef wat duidelijk wordt in kledinggedrag: bij sommigen hoedjes en toeters, bij anderen allemaal een bepaald type T-shirt.

Door de eenvormigheid van de kleding wordt de herkenbaarheid van de groep, althans uiterlijk, benadrukt. Het beste voorbeeld daarvan is wel het leger; zelfs in verschillende rangen allemaal precies dezelfde pakken. Het gaat om de militair als onderdeel van een groep en niet om het individu dat achter dat pak schuilgaat. Hoe losser de groep, hoe meer individuele kenmerken zijn toegestaan binnen bepaalde (stilzwijgende) afspraken. Soms is het heel moeilijk om als buitenstaander de regels te begrijpen, die in een bepaalde groep gelden. Om maar weer terug te gaan naar het leger: militairen kennen de betekenis van de insignes en sterren op de uniformen, buiten die wereld zal dat lang niet altijd het geval zijn.

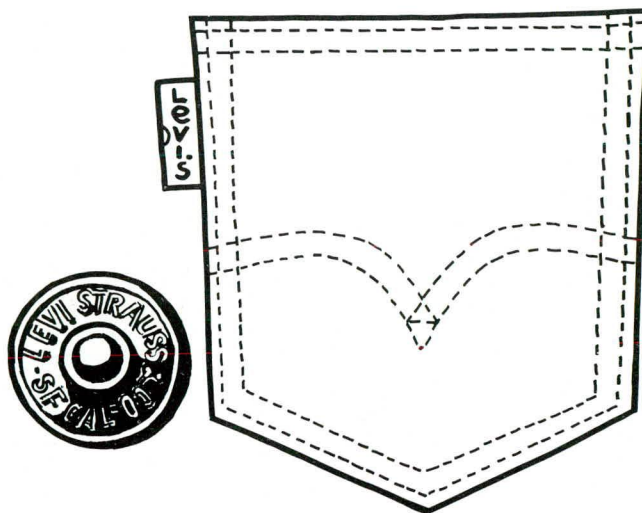

In bepaalde kringen geldt het als super chic om sjaals en tassen te dragen met de naam van de ontwerper of fabrikant erop. Binnen die groep van kenners weet men welke merken de duurste zijn. Door met zo'n merknaam rond te lopen geeft de drager dus ook aan dat hij/zij in staat is zoveel geld neer te leggen voor het voorwerp waarop die naam is geschreven. Dit geldt niet alleen voor modeartikelen, maar ook voor bijv. sportkleding, schoenen en spijkerbroeken. De couturiers maken graag van dit snobisme gebruik en plakken hun handtekening vrijwel overal zichtbaar op. Buiten de kring van kenners zeggen die namen en labels meestal niets.

Kledinggedrag verandert steeds; allerlei invloeden spelen daarbij een rol. Hoewel soms wel eens wordt beweerd dat de modekoningen het voor het zeggen hebben, is dat toch niet helemaal het geval. Natuurlijk zie je dat bepaalde in mode geïnteresseerde vrouwen en meisjes snel de trends overnemen, zelfs al moeten ze daarvoor een deel van hun bewegingsvrijheid opgeven. Een voorbeeld hiervan is wel de overgang van de mini- naar de maxi-mode. De mode-gevoelige vrouwen vlogen af op de maxi-rokken en -jassen,

5 Merknamen hebben alleen betekenis voor de beperkte groep van gebruikers

ondanks de ongemakken bij het fietsen en dergelijke. Zij, die langer doorliepen in mini-rokken, hadden misschien het lef niet om te beginnen aan de nieuwe lengte, of vonden het niet mooi. Want ook de mini's beperkten de bewegingsvrijheid.

Toch laten veel jongeren zich niet langer de wet voorschrijven voor hun kleding: de hippies zijn een voorbeeld van een groep die op eigen kracht een kleding heeft ontwikkeld, die niet door de mode is gedicteerd.

Maatschappelijke ontwikkelingen of gebeurtenissen hebben ook hun invloed op het kledinggedrag. Tot in deze eeuw was de kleding van mannen en vrouwen totaal van elkaar verschillend. Toen de emancipatie van de vrouw op gang kwam, had dat ook gevolgen voor haar kleding. Hierover staat meer in het hoofdstuk over de vrouw in lange broek. In de periode dat vrouwen dezelfde rechten als de mannen bezaten opeisten en dat politiek ook duidelijk maakten, ontstond er een "unisex"-mode: dezelfde kleding voor mannen en vrouwen. De duidelijkste demonstratie van unisex-kleding was een gelegenheid waarbij een jongen en meisje samen in dezelfde kleren verschenen. Als ze los van elkaar dit soort kleren droegen was er eigenlijk niets bijzonders aan de hand, want meestal bestond de unisex uit een broek en trui, shirt of overall. De unisex is nooit zover gegaan dat heren (jongens) rokken gingen dragen.

6 Als unisex gepresenteerde overalls

Veranderingen in kledinggedrag kunnen langzaam gaan, maar ook heel snel. Het laatste komt voor wanneer bijv. een filmster of popgroep of -ster ineens heel populair wordt. Film en tv brengen hun optredens binnen ieders bereik en in korte tijd kan een rage ontstaan in het nabootsen van de kleding van de populaire ster. Met de kleding hoopt men ook alles wat om hem heen is over te nemen: zijn ideeën, persoonlijkheid, populariteit.

Kleding wordt ook beïnvloed door technische ontwikkelingen; denk maar eens aan de enorme hoeveelheden kunststoffen die erin zijn verwerkt. Die kunststoffen bieden vorm-mogelijkheden, die niet uitgevoerd kunnen worden in materialen als katoen en wol alleen.

Sommige ontwerpers gebruiken techniek, en in het bijzonder ruimtevaart, als uitgangspunt voor hun stilering. Toen

7 Ruimtevaart als inspiratie voor de mode van 1979, door de Japanse ontwerper Kansai Yamamoto

de mens voor het eerst op de maan landde, ontstond er een echte "space"-mode. Nog steeds vormen ruimtevaartpakken een inspiratiebron voor futuristische kledingontwerpen.

Werkkleding

De eerste overalls werden alleen maar gedragen als werkkleding. De belangrijkste vereisten voor werkkleding zijn:

- 1 dat ze sterk is en
- 2 dat ze geschikt is om in te werken, bijv. door het bieden van bescherming tegen vuil of kou. Bovendien moet werkkleding aangepast zijn aan het beroep van degene die ze draagt, bijv. door speciale zakken.

Tot de tweede helft van de vorige eeuw was er nauwelijks sprake van een speciale werkkleding. Pas toen kleding machinaal kon worden gemaakt, met de industrialisatie, kwam er een kledingsoort op de markt, die bedoeld was als werkkleding.

Een van de eersten die dit soort kleding in massa is gaan produceren, was de heer Levi Strauss. Hij kwam in 1852 vanuit Duitsland naar Amerika, als een van de velen op zoek naar goud. Hij zag daar dat de broeken, die de gouddelvers droegen, eigenlijk helemaal niet zo geschikt waren voor hun doel. De broeken

8 *Levi Strauss & Co: advertentie voor werkkleding in de Verenigde Staten, omstreeks 1880*

hadden veel te lijden van de ruwe stenen die in de zakken werden gestopt. Levi Strauss ging toen broeken maken van stevig tentdoek: rechte, handige modellen met grote zakken die veel bewegingsvrijheid gaven. De naden werden dubbel genaaid. Later bracht hij verbeteringen aan en versterkte hij die punten die bijzonder veel te verduren hadden met klinknagels: zo ontstond de eerste spijkerbroek, waarop in 1873 patent werd aangevraagd.

Het assortiment werkkleding werd al snel uitgebreid met jasjes en broeken met een bovenstuk, waaraan schouderbanden gezet waren, zo ongeveer als het bovenstuk van een schort. De Amerikaanse benaming hiervoor is "overall" - wij noemen dat type "amerikaanse overall", tuinbroek of ook wel salopette.

De stof die gebruikt werd was een stevige "serge de Nîmes", "denim". Al gauw werden de werkmansbroeken "jeans" genoemd. Volgens de legende deed deze kleding een franse schipper denken aan broeken die in Genua werden gedragen. Genua in het frans is Gênes, en Gênes op z'n amerikaans uitgesproken klinkt als "jeans". En dat woord is nog steeds de aanduiding van een spijkerbroek.

Het duurde nog wel even voordat de spijkerbroek was doorgedrongen in Europa.

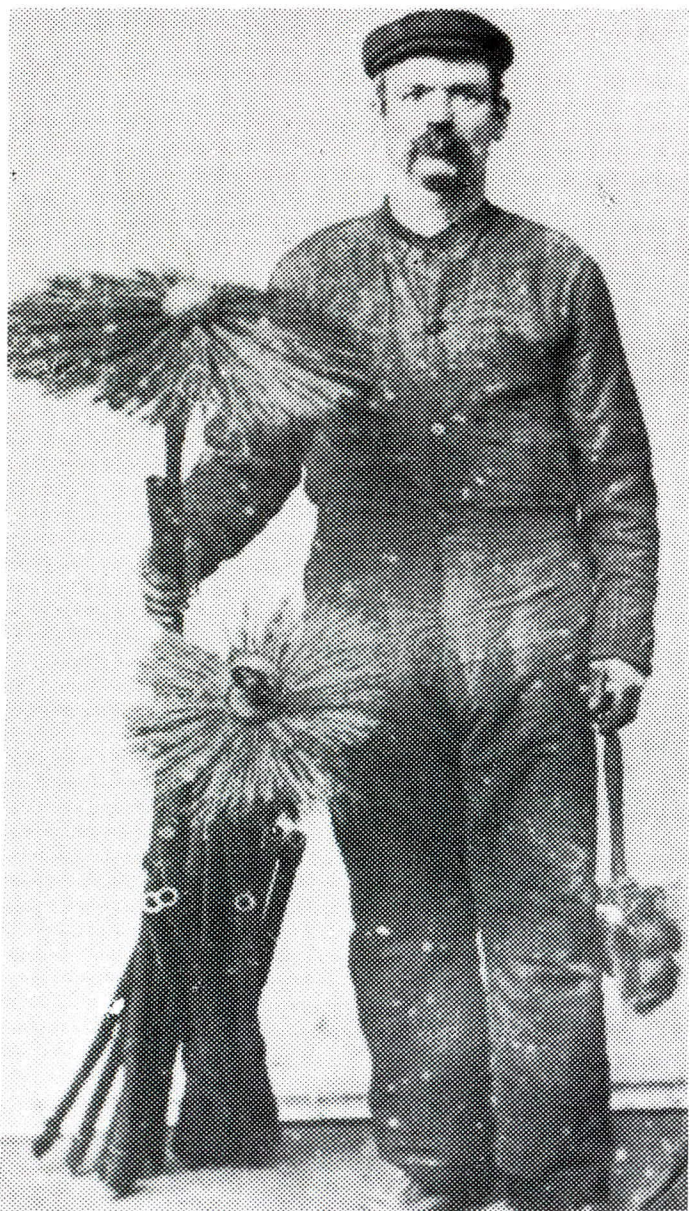
9 *Mijnwerkers in Amerika in de oorspronkelijke standaard spijkerpakken, 1882*

10 Werkkleding in de Duitse Opelfabriek, 1902: blauwe broeken en jasjes of kielen en schorten

11 Schoorsteenveger in het begin van deze eeuw, Engeland: een echte overall uit één stuk

12 Ketelpakken en "amerikaanse overalls" als werkkleding

Omstreeks de eeuwwisseling bestond de werkkleding in Europa uit blauwe broeken en jasjes of kielen, met soms schorten eroverheen.

Langzamerhand ging men ertoe over om bovenstukken aan de broek vast te naaien, zodat er een overall ontstond. De eerste echte vorm van een overall werd door schoorsteenvegers gedragen, aanvankelijk in Amerika en later ook in Europa. Voor vuil werk waren de overalls, die ook wel ketelpakken werden genoemd, uitermate geschikt.

Wanneer men precies in Nederland overalls is gaan dragen, is niet bekend. Het zal wel geleidelijk aan zijn gebeurd, maar in elk geval adverteert de Bijenkorf in 1925 met overalls. Door de afbeelding in de advertenties is te zien dat deze pakken o.a. zijn bestemd voor timmerlieden: een duimstok in de zak, hamer in de hand.

Wanneer je de modellen van toen verge-

VAKKLEEDING

Laboratoriumjassen van prima jeans	5.90
Satin drill jassen voor H.H. doktoren en dierenartsen, met opknoopbare mouwen. — alle maten (ook extra groote)	7.50
Kantoorjassen. — prima kwaliteit in beige, groen of grijs.	4.90 3.90
Stofjassen zijn onmisbaar voor Heeren die in Indië veel reizen per trein of auto	3.90

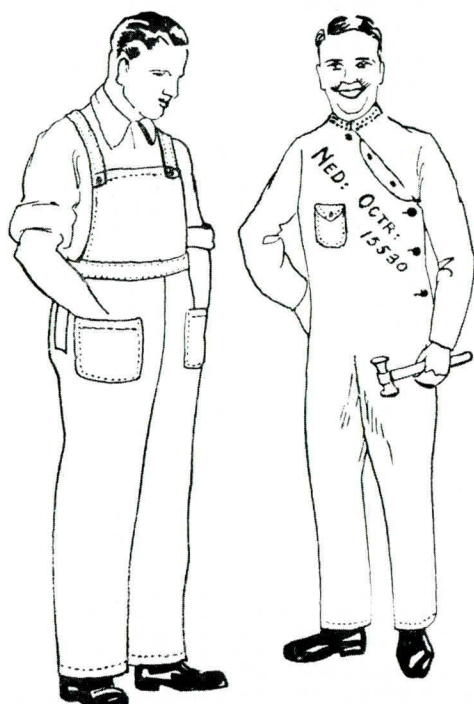
JASSEN VOOR DIVERSE VAKGROEPEN
ZIJN IN ELK MODEL TE LEVEREN

Auto-jassen v. geel linnen m. gekleurden kraag en manchetten, naar keuze	13.75
Overalls of ketelpakken met of zonder kap van prima blauw keper H.90	6.75
Blauw keper jassen voor machinisten en stokers alleen prima kleurechte kwaliteiten	4.75 4.25
Idem pantalons — alle maten direct uit voorraad leverbaar	3.75
Koks buizen van solide jeans	3.50
Koks sloven van witte jeans	1.50
Koks-mutsen	0.90

13 Advertentie van De Bijenkorf, 1925: "overalls of ketelpakken met of zonder kap van prima blauw keper"

14 Octrooi-aanvraag voor de veiligheids-
sluiting van een overall, 1926

Fa. J. Zoetelief - Amsterdam-C.
Noordermarkt 16 - Telefoon 46002

Mod. 76
Amerikaansche
Overall-broek

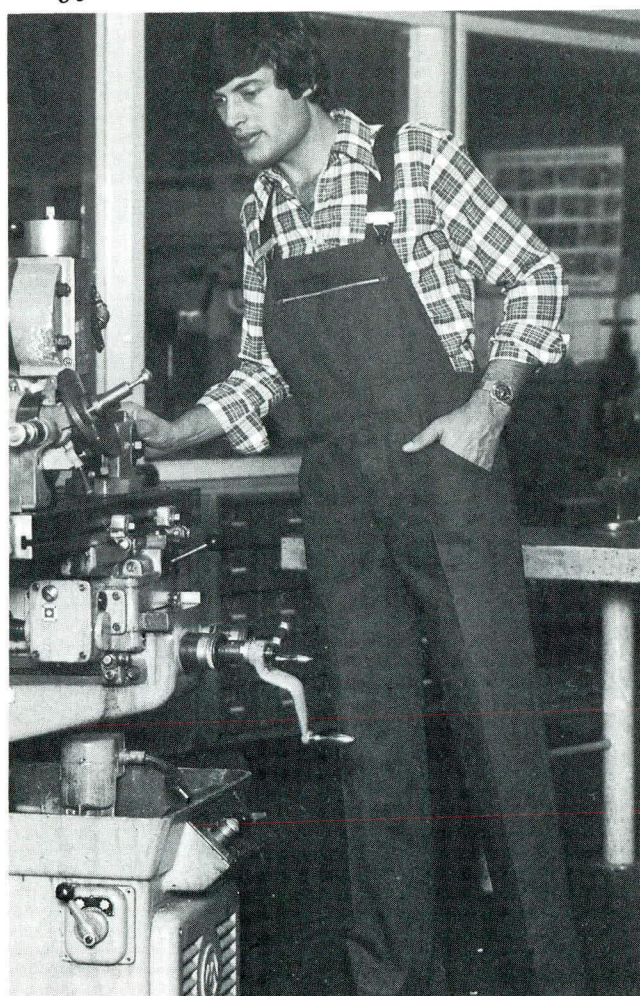
Mod. 75
Veiligheids-Overall

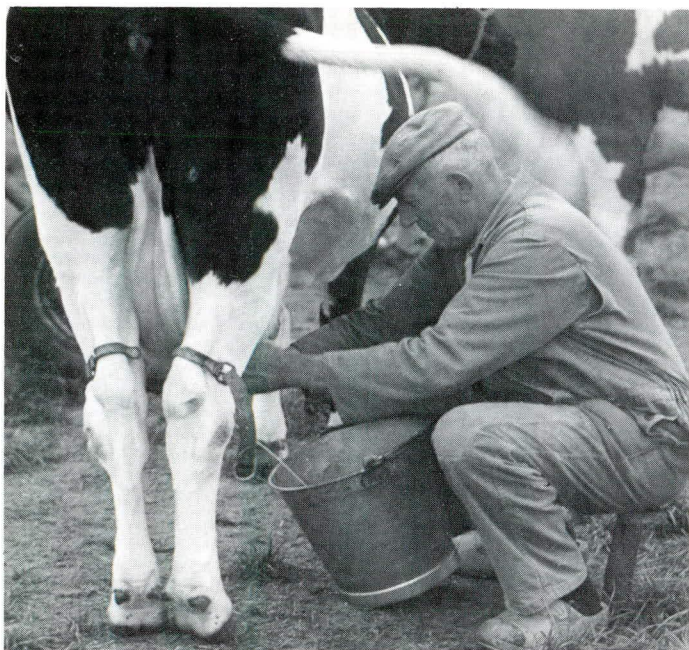
lijkt met die van nu, blijkt er in de vorm niet zoveel te zijn veranderd. In de timmermansoverall van nu zijn wat extra voorzieningen aangebracht, bijv. een duimstokzak, en in de "amerikaanse overall" een rits in het bovenstuk. Het gewone recht toe - recht aan model wordt het meest gebruikt: de stevige stof die goed wasbaar is en het feit dat alle onderkleding wordt bedekt, dus beschermd wordt tegen vuil, maakt hem geschikt voor de meest uiteenlopende werkzaamheden.

Overalls in beroep en sport

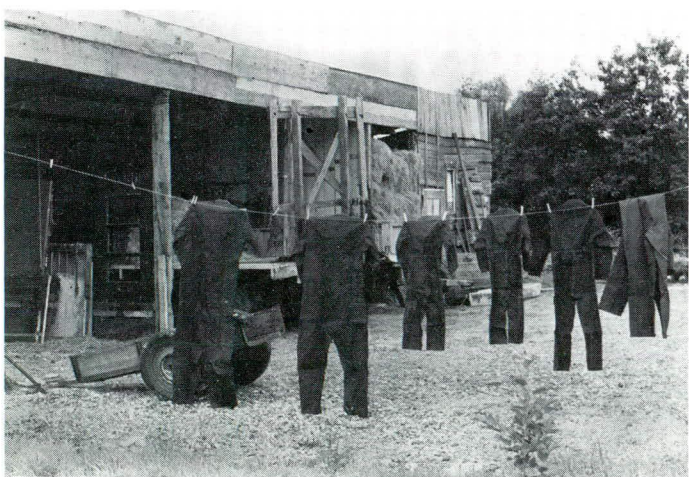
Om bepaalde beroepen te kunnen uitoefenen is goed aangepaste kleding noodzakelijk. Toen de overall eenmaal als werkkleding in gebruik was geraakt, ontdekten ook anderen buiten de werksfeer dit handige kledingstuk. Met de nodige aanpassingen bleek hij uiterst geschikt voor allerlei doeleinden. Daarbij ging het er niet in de eerste plaats om dat de overall beschermde tegen vuil.

15 en 16 Overall en "amerikaanse overall" uit de catalogus van KLM-werkkleding, 1980

17 In het boerenbedrijf worden bijna altijd blauwe overalls gedragen

18 Niet alleen volwassenen dragen een overall, ook voor kinderen is hij heel handig

19 Stevige waterdichte overalls beschermen tegen vocht en kou

Voor al bij piloten werd de overall populair, omdat er alle voorzieningen in konden worden gemaakt die ze maar wens-

ten. In 1927 vloog Charles Lindberg als eerste over de Atlantische Oceaan – in een overall. Het moet vreselijk koud geweest zijn in het in onze ogen primitieve vliegtuig, dat natuurlijk niet geïsoleerd was. De lucht op vlieghoogte, boven de zee, en de wind maakten het nodig om goed beschermd te zijn. Een overall laat geen "kieren" open tussen de verschillende kledingstukken en geeft een grote bewegingsvrijheid, ook al wordt er warme kleding onder gedragen. Daarbij bieden de zakken ruimte voor allerlei losse spullen. Over deze vliegeroveralls werden zware leren jassen gedragen en een leren kapje op het hoofd.

20 Charles Lindberg na zijn vlucht over de Atlantische Oceaan, 1927

21 Bemanning op weg naar hun vliegtuig in de Tweede Wereldoorlog

In de loop der jaren werden de vliegtuigen verbeterd en de kleding ook. Maar het bleef koud in de lucht. Daarom zijn in de Tweede Wereldoorlog wollen overalls ontwikkeld, waarin elektrische verwarmingsdraden lopen. Deze draden kunnen aangesloten worden op het stroomcircuit van het vliegtuig. Op de tentoonstelling

22 *Vliegersoverall uit de jaren '60-'75*

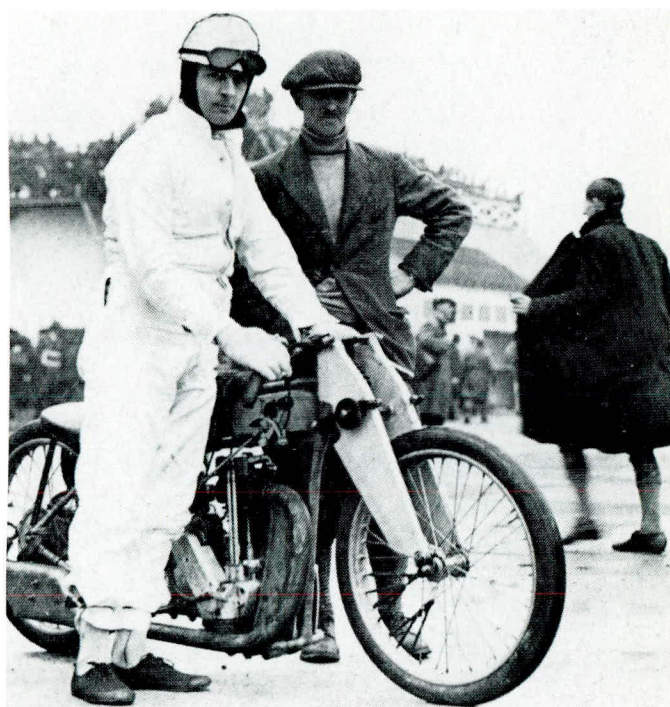
23 *Edwin Aldrin als eerste mens op de maan, 1969: in een ruimtevaartoverall*

is zo'n overall te zien. Over dit kledingstuk heen droegen de piloten katoenen overalls die rijk voorzien waren van zakken en ritsen. De latere pilotenoveralls hebben een aantal veranderingen ondergaan.

De vliegtuigen en hun bediening veranderden en tegelijk de eisen die aan de kleding werden gesteld. Straaljagers vliegen op veel grotere hoogte dan vroeger mogelijk was en met een hogere snelheid. Kou is niet meer zo'n probleem, maar luchtdruk wel. Er moet voor worden gezorgd dat om het lichaam heen een constante luchtdruk is, anders zouden allerlei organen schade oplopen. Daarom heeft men drukpakken ontworpen, die met slangen aangesloten zijn op een druksysteem.

Zo wordt er voor een automatische constante druk om het lichaam gezorgd via het luchtkussen in de overall. Handen en voeten kunnen wel tegen een veranderende luchtdruk, dus die worden buiten het systeem gehouden. Net als de vroegere vliegeroveralls hebben die van nu een groot aantal zakken. De meeste ritsluitingen zijn echter vervangen door klitteband, wat veel gemakkelijker (en veiliger) is in het gebruik. Probeer maar eens met handschoenen aan een rits open te maken.

De kleding van één bepaald beroep blijkt ook vaak geschikt te zijn voor andere doeleinden. Dat vond RAF piloot Chris Staniland tenminste, die in 1930 een 250cc motorkampioenschap won. Hij droeg op de motor zijn witte vliegeroverall,

24 *RAF piloot Chris Staniland droeg in 1930 een witte overall op de motor*

25 Angel Nieto, wereldkampioen 1981, op een 125cc Minarelli

26 Veiligheids-motorpak

de pijpen met een touwtje dichtgebonden. In de motorsport hebben technische ontwikkelingen - zoals grotere snelheid - andere, nieuwe eisen aan de kleding gesteld. De zware leren motorjas wordt, in wedstrijden althans, nooit meer gebruikt. Alles is er nu op gericht om zo weinig mogelijk weerstand te bieden aan de lucht - dus om grotere snelheden te kunnen maken. Daarom dragen de tegenwoordige motorrijders strakke, op het lichaam aansluitende, pakken uit één stuk van soepel leer. Zij buigen zich ver voorover over het stuur om zo weinig mogelijk wind te vangen. In de rug van hun overalls zit daarom een onmisbaar elastisch stuk.

Veiligheid, vooral op de openbare weg, is een ander belangrijk aspect voor motorpakken. Op de motor is iemand tamelijk onbeschermd, dus zijn er speciale voorzieningen nodig voor zijn veiligheid. Daarom zijn er "veiligheidspakken" ontworpen. Deze hebben felle kleuren, die ook uit de verte en bij slecht zicht goed opvallen; het materiaal van de pakken heeft een scheur- en slijtvaste bovenlaag. Bovendien zijn er ritssluitingen aangebracht op ongevaarlijke plaatsen. Het jack kan op de broek worden vastgeritst, zodat er één geheel ontstaat: een overall.

Ook de meeste autocoueurs dragen op het circuit een overall. Behalve dat zo'n

27 Auto-coureur Jan Lammers

overall lekker moet zitten en handig moet zijn, is het belangrijk dat hij bij een eventueel ongeluk niet in de fik kan vliegen. Daarom is het een voorschrift dat het materiaal vuurbestendig is.

Voor de autorijders die een iets minder gevaarlijke sport beoefenen, het rallyrijden, zijn er eenvoudiger overalls. Toch hebben ook deze weer enkele bijzonderheden, zoals bijv. extra rugplooien en veiligheidssluitingen met drukknopen aan mouwen en pijpen. Van deze overalls is zelfs een kinderuitvoering op de markt gebracht, waarbij een andere soort veiligheid vooropstaat: opvallende kleuren voor in het verkeer. Behalve in de lucht en op de weg worden zelfs op en onder water overalls gedragen - ook weer met allerlei bijzonderheden en vereisten. Bij het zeilen moet je droog blijven, dus moet de kleding waterdicht zijn. Duikers moeten zich tegen de koude kunnen wapenen en ze moeten kleding dragen waaroverheen allerlei apparatuur kan worden gedragen. Vooral de mouwloze overall met lange pijpen wordt veel gebruikt. Daaroverheen draagt men een jack dat omlaag

29 Kinderoverall in speciale kleuren, die in het verkeer opvallen

28 Rally-suit voor heren, KLM werkkleding

30 Bij zeilpakken is het belangrijk dat men droog blijft

31 *Duikers in complete uitrusting*

32 *Surfen*

33 *Ski-overall, 1978/79*

wordt gehouden door een verlenging van het achterpand. Dat achterpand loopt tussen de benen door en wordt van voren vastgemaakt. Het materiaal is meestal neopreen rubber op een textielbasis. Helemaal waterdicht is het pak niet. Er dringt een kleine hoeveelheid water doorheen, zodat zich tussen het pak en het lichaam van de duiker een laagje water vormt. Deze laag wordt door de duiker opgewarmd, en het pak voorkomt dat de lichaamswarmte meteen door het stromende water wordt afgevoerd. Deze pakken bestaan zoveel mogelijk uit één stuk, met weinig naden – het gebruik staat voorop.

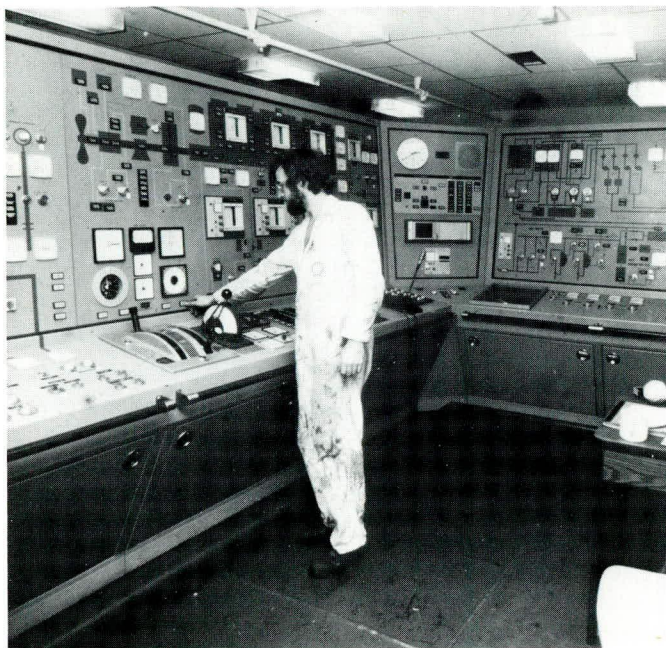
Wat vorm betreft lijken de pakken die gedragen worden bij het surfen wel op de duikpakken – er worden bijna dezelfde eisen aan gesteld. Meestal zijn er in de surfoverall's extra elastische kniestukken aangebracht. De pakken moeten goed aansluiten; bij de onderarmen moet een grote bewegingsvrijheid zijn, zodat de armen niet kunnen worden afgeknelde.

De laatste jaren is de overall ook als ski-kleding toegepast. Het is niet zo moeilijk om te bedenken wat daar voor eisen aan moeten worden gesteld! Iets minder spectaculair dan al deze snelle sporten is het werk dat verricht wordt door technische specialisten. Vaak

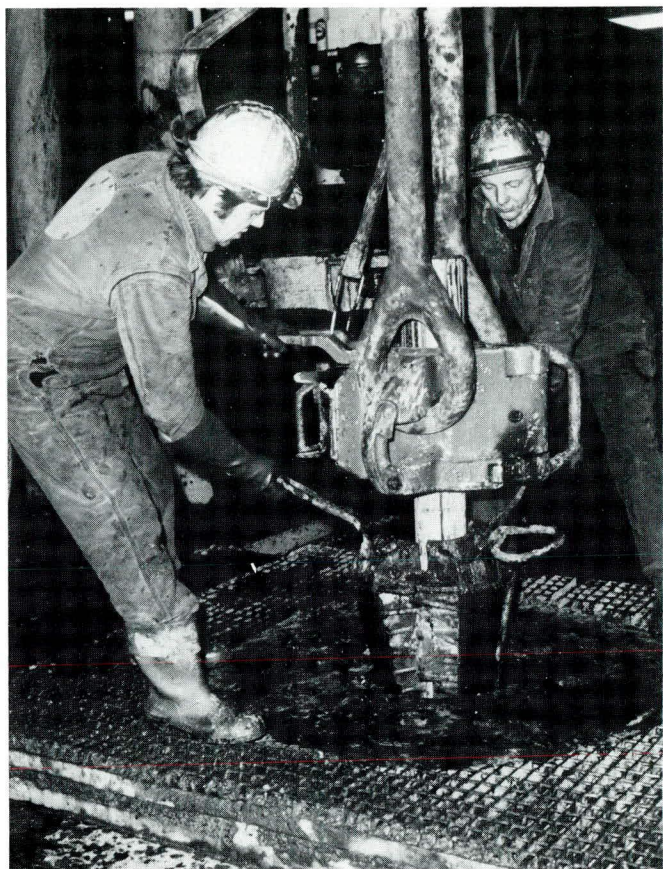

34 *Windsnelheid en luchtvochtigheid meten*

dragen ook zij overalls, maar soms zijn de gewone modellen praktisch genoeg. Ditzelfde gewone model, maar dan in wit, wordt gedragen door de mensen in de machinekamer van een tanker. Omdat deze overalls goed wasbaar moeten zijn, bestaat het materiaal uit katoen. Inspecteurs die een schip bezoeken, dragen wegwerp-overalls van Tevek, een soort nylon met andere kunstvezels. Hoewel het er niet naar uitziet, is dit ma-

35 Machinekamer van de Shelltanker Erinna

36 Olieboren op de Noordzee door Shell/Esso, februari 1978

teriaal heel sterk en het kan heel wat hebben voor het scheurt. Het is zelfs mogelijk de wegwerp overall nog enkele keren te wassen.

De werknemers van de NAM (Nederlandse Aardolie Maatschappij) die op een booreiland in de Noordzee werken, worden daarheen vervoerd met een helikopter. Tijdens die vlucht is iedereen verplicht een speciaal ontworpen overlevingspak (survival suit) te dragen. Dit zijn overalls met laarzen eraan vast. De boord en de manchetten sluiten goed af, zodat wanneer er onverhoopt iemand overboord raakt, hij niet direct nat en koud wordt. De overall, die uit twee lagen bestaat voor een goede isolatie, heeft een fel oranje kleur om het zoeken in zee te vergemakkelijken.

Als laatste werkoverall willen we hier de overall van de pompbediende bij een benzinestation beschrijven. Zo op het eerste gezicht is daar niets bijzonders aan op te merken. Toch is er in de loop der jaren bijv. aan de overall, die bij de Shell-stations wordt gebruikt, heel wat veranderd. Na de Tweede Wereldoorlog werden blauwe katoenen overalls gebruikt. Later ging het bedienend personeel een witte overall dragen, om het geheel een aantrekkelijker uiterlijk te geven. Omdat olievlekken er in de was moeilijk uitgaan, schakelde men in 1976 over op bruine overalls van polyester-katoen. Deze kregen een oranje kraag en manchetten. Scherpe zaken zoals ritsen werden verdekt aangebracht en er werd veel klitband gebruikt: er mogen natuurlijk geen krasjes komen op de lak van de auto's. Deze overalls zijn enige jaren in gebruik geweest en vorig jaar is er een onderzoek ingesteld naar de verschillende aspecten ervan. Toen bleek onder meer dat het bedienend personeel wel een wat modieuzer model wilde (slanker) en dat de zakken voor het wisselgeld versterkt zouden moeten worden. De resultaten van het onderzoek hebben er toe geleid dat voor de Shell-pompbediende een nieuw model overall - één voor heren en één voor dames - is ontworpen. De kleuren en het model zijn aangepast aan de nieuwe mode, zonder het gebruik te kort te doen. In november 1981 zullen deze overalls voor het eerst worden gedragen.

37 Vrouwen met een broek onder hun jurk, naar het voorbeeld van mrs Amelia Bloomer, ca 1850

ONE OF THE DELIGHTFUL RESULTS OF BLOOMERISM.—THE LADIES WILL POP THE QUESTION.

Superior Creature. "SAY! OH, SAY, DEAREST! WILL YOU BE MINE?" &C., &C.

LATEST FROM AMERICA.—QUITE NEW, AND VERY CHASTE.

THE FREE AND ENLIGHTENED CONTINUATIONS.

38 en 39 Spotprenten over de "Bloomers", zoals vrouwen-broeken werden genoemd, "Punch", 1851

Vrouwen in een lange broek

Zoals we hiervoor al hebben gezegd, is de basisvorm van de overall een lijf met daaraanvast een broek. Voordat we nu verder gaan met de overall die door vrouwen wordt gedragen, gaan we eerst wat dieper in op het feit dat vrouwen een broek aan hebben.

Er zijn op dit ogenblik nog maar weinig vrouwen en meisjes die niet tenminste één lange broek in de kast hebben hangen, of hem niet durven dragen. Die situatie bestaat nog helemaal niet zo lang; het heeft heel wat tijd gekost voordat de vrouw zich in het openbaar kon vertonen in een broek.

Ongeveer een eeuw geleden begon de strijd van de vrouw om zichtbaar een pantalon te dragen. Deze strijd is nauw verbonden met de beweging van de vrouwenemancipatie. Vrouwen eisten een grotere geestelijke vrijheid en een grotere lichamelijke bewegingsvrijheid. In Amerika was Mrs Amelia Bloomer een van de eerste vrouwen die op de bres stond voor de afschaffing van de strakke, ongemakkelijke corsetten en de stijve hoepelrokken. Zij stelde voor dat vrouwen kortere jurken zouden dragen met daaronder een zichtbare lange pantalon, zodat de draagsters zich vrijer konden bewegen. En dat in een tijd waarin een dames-enkel, die onder de rokken te zien was, het toppunt vormde van onzedelijkheid!

De ideeën van Mrs Bloomer riepen een golf van protesten op: het engelse satirische blad Punch publiceerde zelfs in 1851 een hele serie spotprenten over de "Bloomer", zoals de broek werd genoemd. Wel werd langzaam aan toegestaan dat vrouwen bij verschillende sporten een pantalon droegen — zij het dat er

RATIONAL COSTUME.

40 Spotprent uit 1896. De dominee tegen de vrouwelijke fietsers: "Het is gewoonte dat mannen, ik zeg geen heren, hun hoed afnemen als ze de kerk binnengaan"

bijna altijd een vrij lange jurk of rok overheen werd gedragen. Pas heel veel later waagden enkele vrouwen zich op straat met een broek, die onder hun rokken uitkwam. De vrouwenbeweging heeft hen daartoe wel een duw gegeven. In Amsterdam verschenen pas in 1911 de eerste vrouwen met een broek op straat - natuurlijk met een rok eroverheen. Ze wekten zo'n opschudding, dat het tijdschrift Het Leven er een hele aflevering aan wijdde: "... Daar schreed op ons toe, stap voor stap, o jeminé,

44 Een van de eerste vrouwen in Nederland die een broek op straat droeg. Foto in tijdschrift Het Leven, 1911

45 De vrouw in een werkmansbroek als gevolg van de Eerste Wereldoorlog. Afbeelding in Het Leven, 1915

wat een oogverblindend schouwspel, een zwart zijden japon, twee benen van een gekleede vrouw, die je nooit tevoren met het blote oog elk afzonderlijk, kunt zien!"

De Eerste Wereldoorlog bracht allerlei ontwikkelingen in een stroomversneling; ook die van de emancipatie - en het daarmee samenhangend kledinggedrag van vrouwen. In 1915 publiceerde Het Leven een foto van een vrouw in werkmansbroek onder de leus "De oorlog als bevorderaar der vrouwenemancipatie". In het algemeen droegen de vrouwen eerst een broek als sport- en badkleding, dus

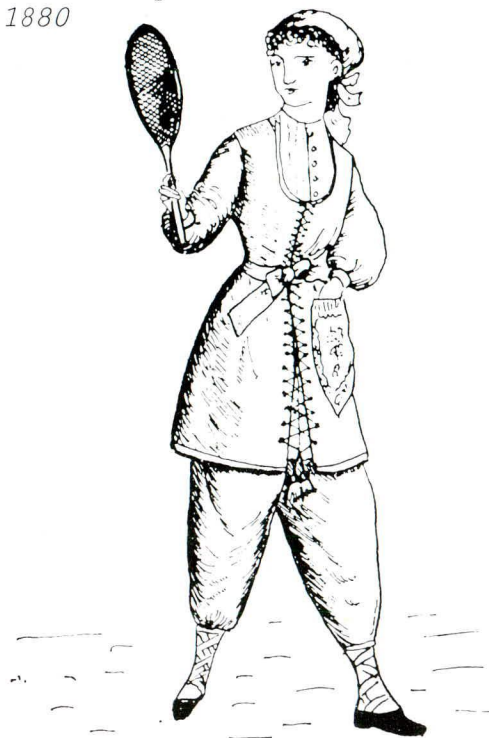

41 Bij het croquet-spelen werden de lange broeken onder de hoepelrokken zichtbaar, 1862

42 Zelfs bij tennis werd de lange rok nog tot in deze eeuw gedragen, zoals deze jurk in 1879

43 Voor vrouwen die durfden is dit "Bloomer-pak" ontworpen om in te tennissen, 1880

46 Badpakken uit de tweede helft van de 19de eeuw

47 Strandpyama's om bij informele gelegenheden te dragen. Vogue, 1924

in een informele sfeer. Langzaam aan breidde die sfeer zich verder uit naar gelegenheden die wèl met bijv. het strandleven in verband stonden, maar die niet alleen maar een sportieve kant hadden. Zo vermeldt het modeblad Vogue dat in 1924 bij "informele lunches" in de franse mondaine badplaats Deauville "strandpyama's" konden worden gedragen. Deze bestaan uit een broek met een vrij los jasje. In het begin van de dertiger jaren ontwierpen de mode-koningen vrijetijds broeken voor vrouwen, bijv. om in te wandelen. Het werd nog steeds niet normaal gevonden dat een vrouw gekleed ging in een pantalon bij andere gelegenheden. De filmactrice Marlene Dietrich werd zelfs in 1932 uit Parijs verbannen door de politie, omdat ze op straat een mannenpak droeg!

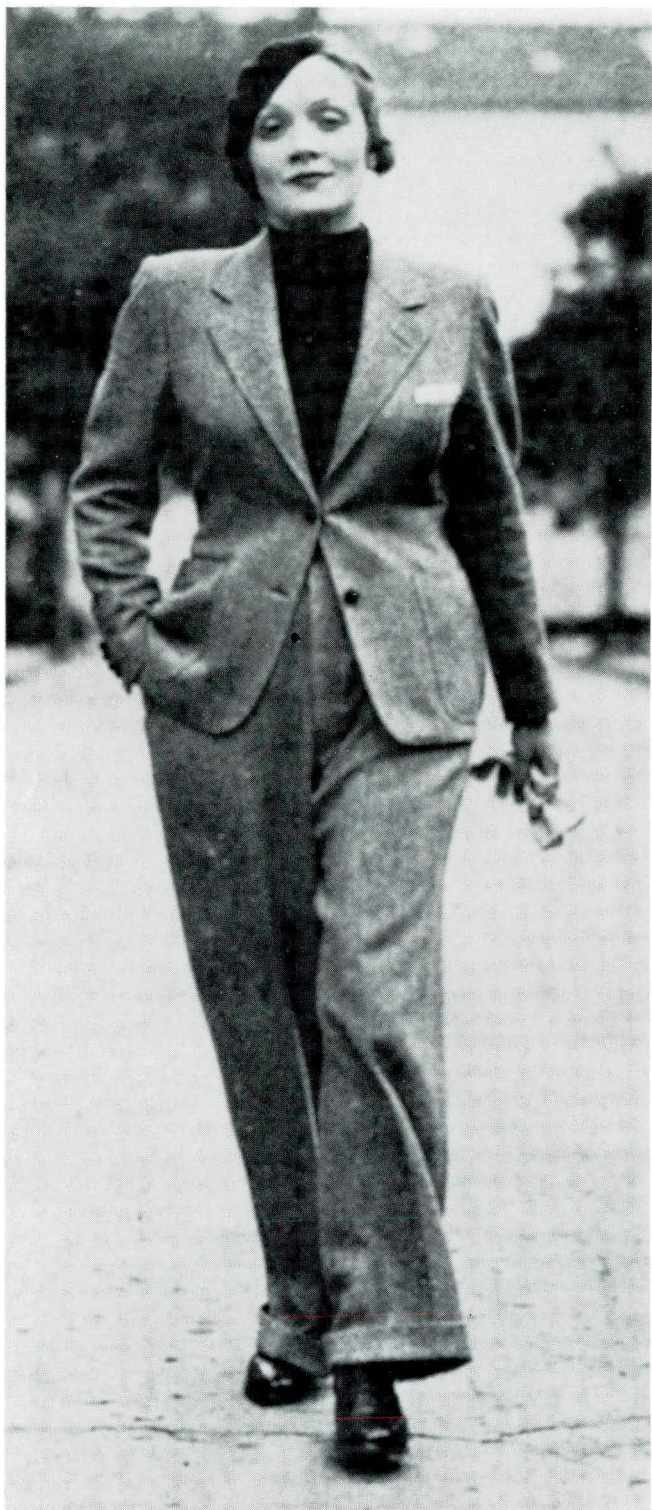
48 Broeken om in de vrije tijd te dragen, bijv. tijdens wandeltochten, 1932

49 Vrijetijdskleding van Jaeger, 1936

Ondanks alles won de broek aan populariteit; op een tuinfeest in 1935 bij de burgemeester van Jersey City, U.S.A., verschijnt een dame in pantalon met bijpassend bovenstuk naast een dame in lange jurk met hoed en heren in pakken met vest.

De eerste keer dat we een soort over-all voor vrouwen tegenkomen is in 1939. Ook nu weer heeft de oorlog invloed op de manier waarop vrouwen zich kleden, want de tekst in de advertentie voor een broekpak vermeldt: "Vooral handig om

50 Marlene Dietrich in herenkostuum, 1932

bij alarm over nachtkleding aan te trekken".

In de oorlogsjaren werden allerlei soorten kleding gedragen – men had belangrijker zaken aan het hoofd dan de mode. Het ging er meer om nog enigszins warme kleren aan te hebben.

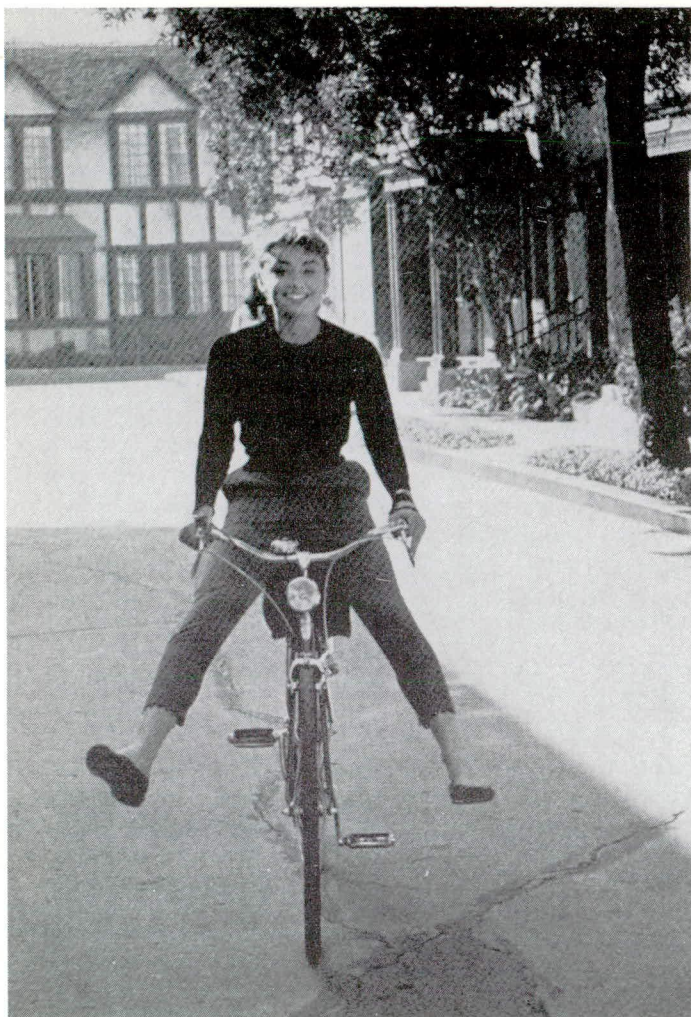
Na 1945 duurde het weer een tijdje voor de economie zover was hersteld dat de "mode" weer in de belangstelling kwam. Er werden wel pantalons voor vrouwen gemaakt, maar het gebruik bleef toch voornamelijk beperkt tot vakantie, sport en vrije tijd, kortom tot de informele sfeer.

51 Tuinfeest bij de burgemeester van Jersey City, U.S.A., in 1935

52 Advertentie voor Viyella broekpak, 1939

53 Audrey Hepburn op de fiets, 1953

54 Voorjaarscollectie van Courrèges, 1964, geïnspireerd op de ruimtevaart

In de jaren '50 begonnen jongeren een kledinggedrag te vertonen dat afweek van de gebruikelijke normen. Ze zetten zich af tegen de burgerlijke moraal en uitten dat o.a. in hun kleding. In Parijs vormde zich een groep van kunstenaars, schrijvers, musici en zangers die vooral 's avonds bij elkaar kwam. De leden van deze groep, zowel mannen als vrouwen, droegen zwarte broeken en truien. Zij vormden het voorbeeld voor vele anderen, die met de mentaliteit ook de kleding overnamen.

Ook in andere landen begon het in bepaalde kringen mode te worden voor jonge vrouwen om een lange broek te

55 a en b Ski-kleding 1967: ook bruikbaar op de motor

dragen. Die mode werd o.a. gestimuleerd door de kleding die populaire filmsterren droegen. Een jeugdidool uit de jaren '50 was de actrice Audrey Hepburn. In de film *Roman Holiday* uit 1953 droeg zij een lange broek met opgerolde pijpen. Velen wilden de levensstijl van de film werkelijkheid doen worden in hun eigen leven: een permanent gevoel van vrijheid. Hoewel dat natuurlijk moeilijk te verwezenlijken viel, konden de jonge meisjes wel de lange broek overnemen. Zo hadden ze toch een beetje het idee van vrijheid.

Toch zou het nog tot halverwege de 60-er jaren duren voordat een pantalon algemeen werd geaccepteerd als kleding voor vrouwen en meisjes buiten de vakantie-/sportsfeer. De grote doorbraak kwam toen in de haute couture broekpakken een grote hit werden.

Een van de eerste couturiers die een heel nieuw modebeeld ontwierp was Courrèges. Zijn broekpakken en (mini) jurken waren mede geïnspireerd op de ruimtevaart. Deze kleding, vooral de broekpakken, vond ongelooflijk veel navolging, ook in de confectie. Het broekpak bleek uiterst handig in het gebruik en na enkele jaren liepen ook veel oudere vrouwen voor het eerst van hun leven in pantalon op straat.

De stap van broek naar overall was toen niet meer zo groot. Net als bij de pantalon werd de overall het eerst gedra-

gen als sportkleding: als skipak en/of motorpak. Pas daarna werd de overall opgenomen in de gewone couture - of confectie collecties. Bijzonderheden van de mode van een bepaald ogenblik werden verwerkt in het grondpatroon van de overall. De engelse ontwerpster Mary Quant, bekend door haar mini-rokken, was een van degenen die de doorkijkmode lanceerde. Zo ontwierp ze ook een doorzichtige overall.

Soms werden overalls jumpsuits genoemd, vooral ten tijde van de unisex-mode. Op dat ogenblik leek, voor zover het de kleding betrof, de emancipatie van de vrouw een feit; mannen en vrouwen in precies dezelfde pakken.

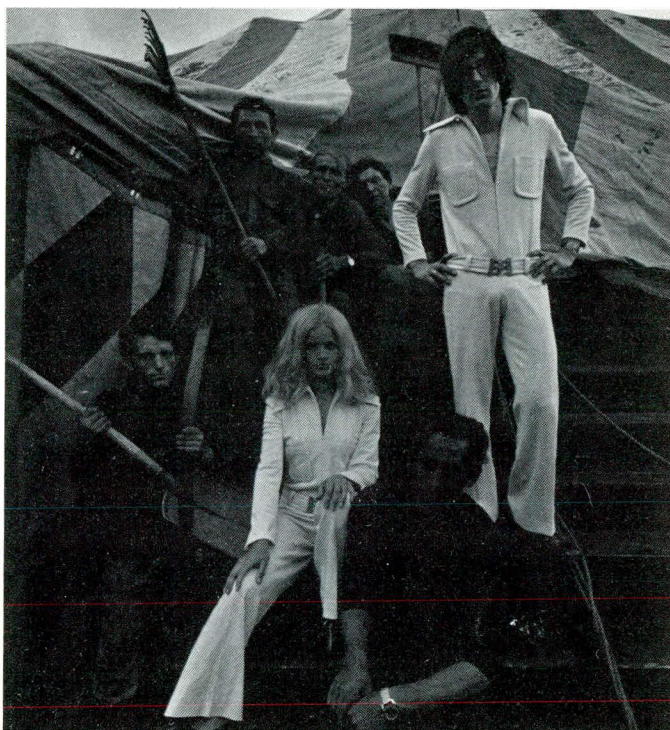
Van werkkleding naar vrijetijdskleding

Vrije tijd hebben betekent dat je niet naar school hoeft en dat je niet naar je baas hoeft om geld te verdienen; het betekent dat je zelf helemaal kunt beslissen wat je met je tijd doet.

In het nog niet eens zo verre verleden was vrije tijd slechts voor enkelen weggelegd - voor de meesten bestond het dagelijks bestaan enkel uit arbeid. Zoals we al zagen vormden denim broeken en overalls de werkkleding voor heel wat beroepen. Je kunt wel nagaan dat zij, die voor hun werk een overall droegen (en dragen), op hun vrije dag wel eens wat anders aan wilden trekken.

56 Doorzichtige overall van Mary Quant, 1969

57 Unisex overalls 1969: "... het sportieve accent van deze universele mode wordt onderstreept door een rits-sluiting en twee zakken in het bovenlijf ..."

Gekleed in deftig pak gaf je er blijk van dat je beschikte over vrije tijd. Bovendien liet je zien dat je zoveel geld had gespaard, dat je je een deftig pak kon veroorloven.

De eersten die in hun vrije tijd echte werkkleding gingen dragen, waren de Amerikaanse soldaten na de Tweede Wereldoorlog. Ze ontdekten dat de blue jeans uiterst praktisch waren als vrijetijdskleren. Zij wilden zich bewust onderscheiden van de oudere generatie, en een van de manieren waarop ze dat konden doen was door middel van hun kleding.

De jongeren in Europa namen al snel het voorbeeld van de Amerikanen over. Ze gingen eveneens spijkerbroeken dragen, ook weer mede als protest tegen de gevestigde orde.

Er ontstond een jongeren-cultuur met een eigen muziek, een eigen leefwereld en een eigen kleding. Sterren als Marlon Brando en Elvis Presley droegen spijkerbroeken en zij waren het grote voorbeeld voor veel jongeren.

Het kon in de jaren '50 voorkomen dat vaders tijdens hun werk spijkerbroeken en overalls droegen, terwijl hun kin-

deren die aan hadden in hun – nu als recht verworven – vrije tijd. Deze tendens zet in versterkte mate door in de jaren '60. Het blauwe denim spijkerpak wordt dé kleding van de jeugd. Deze kleding versterkt een groepsbesef, het gevoel erbij te horen en zich samen af te zetten tegen generaties die van deze wereld een puinhoop hadden gemaakt. In Nederland is een van de bekendste figuren van deze generatie Jan Cremer. Zelf claimt hij het feit dat hij in 1956 het dragen van spijkergoed buiten de

59 Dennis Hopper, Peter Fonda, Jack Nicholson en vrienden, 1975

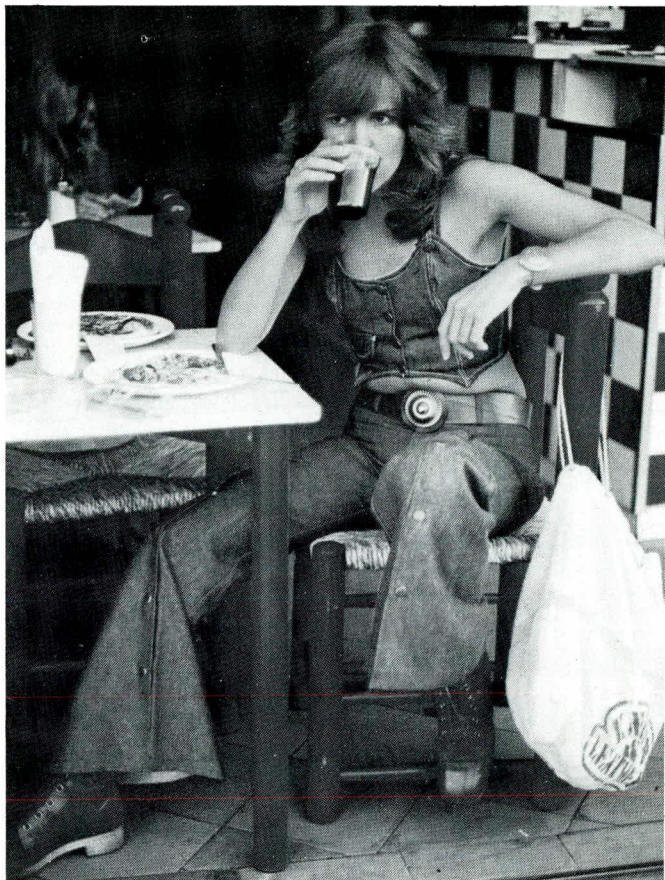
58 Jan Cremer in spijkerpak op de omslag van zijn boek. Eerste druk, 1964

60 Spijkerpakken, 1975, bij artikel over reiskleding

werksfeer heeft geïntroduceerd in Nederland. Hij vertelt dat varensgezellen jeans droegen op zee en aan de wal "net-te pakken". Jan Cremer ging diezelfde spijkerbroeken wél aan de wal dragen. Op de omslag van zijn bestseller "Ik Jan Cremer" heeft de schrijver, uiteraard, een spijkerpak aan. In 1975 zegt hij dat het in Amerika toen heel ongewoon was om 's avonds bijv. een restaurant binnen te gaan in jeans. Daar gold nog steeds dat spijkergoed werkkleding was. Hij voegt eraan toe dat het hetzelfde zou zijn als je in Nederland in een stofjas of overall uit zou gaan. Zelfs voor Jan Cremer was het dus in 1975 nog ondenkbaar dat de overall gewoon als vrijetijdskleding zou worden gedragen. Toch gebeurde dat en niet eens zo heel veel later.

Nog even terug naar de jeans en spijkerpakken. In het jaar 1975 ontstond er een ware uitbarsting van de spijkerbroeken-mode. Alle progressieven droegen blauw spijkergoed en zo langzamerhand ook de wat meer conservatieven. Je kon in dat jaar geen tijdschrift open slaan of er stonden tientallen figuren in afgebeeld met de (oorspronkelijke werkmans) denimbroek. De firma Levi's heeft zelfs vanaf 1970 een aparte afdeling om jeans voor vrouwen en meisjes te ontwerpen en uit te voeren.

61 Vanaf 1970 begon Levi's ook spijkerkleding te maken speciaal voor vrouwen: Miss Levi's

De winkels voor werkmanskleding en de dumpzaken bloeiden niet zozeer omdat de arbeiders daar hun kleding kochten, maar omdat de jongeren in grote getale daar hun spijkerpakken vandaan haalden. De jeugd liep in dié kleding op straat - jongeren die een baantje hadden, waarbij ze bijv. een pak aan moesten hebben, verwisselden dat zo snel mogelijk na hun werk voor het spijkerpak. Dit massale kledinggedrag wekte de indruk van solidariteit. Toch waren er velen die zich binnen die massa wensten te onderscheiden. Zowel jonge mannen als vrouwen gingen hun spijkerpakken versieren op de meest fantastische wijzen. Er werd geborduurd, geappliqueerd, geschilderd enz. In 1975 werd er zelfs een wedstrijd georganiseerd: wie maakt het mooiste spijkerpak. Van de resultaten verscheen een fotoboek.

Na de spijkerpakken werd het mode om de werkmansoverall als vrijetijdskle-

62 Versierde jeans uit 1975

ding te dragen. In de verschillende tijdschriften staan talloze voorbeelden van reportages, waarin de overall "ontdekt" wordt. Heel veel hoeven we daarover niet te vertellen; jullie hebben het allemaal zelf meegemaakt en misschien al een paar jaar geleden een overall gekocht.

63 "De vakman z'n pakkie an. Trek gerust de kleren van de vakman aan, want wat hij draagt om den brode, staat jou heel leuk als mode", Viva, juli 1978

De variaties in de overalls zijn veel groter dan bij de spijkerbroeken, zowel wat betreft stof als model. Er is bij dit kledingstuk minder sprake van een massale trend; je kunt in een overall toch meer individualiteit uitdrukken dan in een (onversierd) spijkerpak. Het "gewone" model overall heeft nog steeds een verbinding met het begrip vrije tijd. In een reclame voor een dagje uit naar de Beekse Bergen, een recreatiepark, wordt een klein meisje in overall afgebeeld.

Vrijetijdskleding als werkkleding

In de vorige hoofdstukken zagen we hoe werkkleding werd geadopteerd door de jongeren als symbool van vrijheid. Het is nog maar een stapje verder en de vrijetijdskleding wordt ook gedragen in een situatie die eigenlijk geen "vrije tijd" betekent.

De jeugd trekt zich niet zoveel aan van bepaalde regels in kledinggedrag! Zij zijn, ook in "niet vrije" situaties, de oorspronkelijke werkkleding en dus ook

64 "Wat je vroeger een tuinbroek noemde, heet nu een salopette", Viva, juli 1978

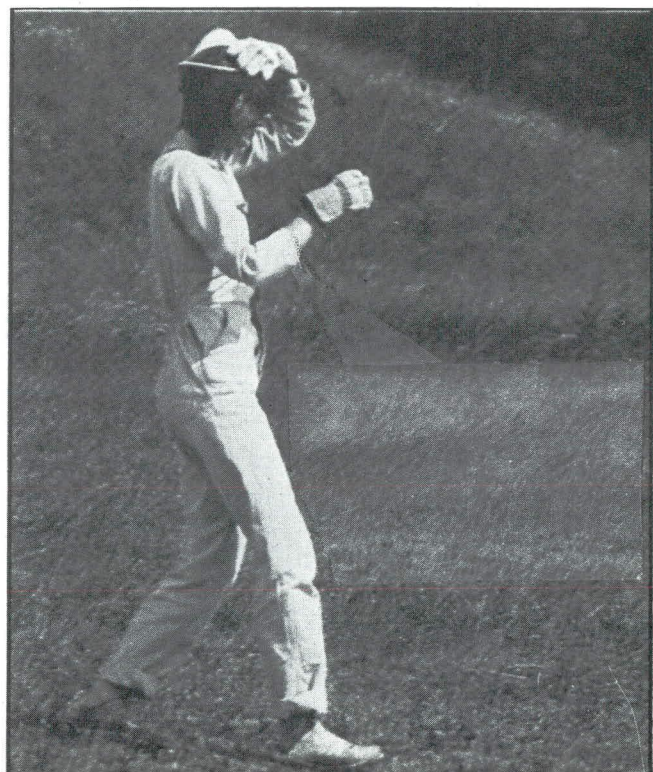
overalls blijven dragen en dit is een van de redenen waarom dat kledingstuk nu algemeen geaccepteerd is. Een andere reden waarom de overall nu zoveel gedragen wordt, is dat veel mode-ontwerpers hem als uitgangspunt voor hun modellen hebben genomen – maar daarover straks meer.

In het tijdschrift Avenue stond in 1975 al een artikel onder de titel "werken aan mode". Er werd gezegd: "een andere kijk op werkkleding, niet alleen om in te arbeiden maar om altijd aan te hebben, om mee te spelen, te combineren, of om iets anders van te maken. En om te snuffelen in tweedehands-, dump of. werkkledingzaken, want deze kleren hangen nog niet kant en klaar aan de rekken van bekende boetieks".

De situatie veranderde al snel, want een paar jaar later hingen de boetieks vol met overalls in het oorspronkelijke

65 en 66 *Vliegeren in je vrije tijd, Viva, augustus 1978*

67 *Reclame voor een dagje uit naar het pretpark de Beekse Bergen, 1981*

68 *"Overalls om altijd aan te hebben", Avenue, april 1975*

werkmansmodel, maar aangepast aan de mode-trends. Zo'n overall of tuinbroek kan worden aangevuld met accessoires, zoals parels en kant, die wel heel ver af staan van de oorspronkelijke functie van de werkkleding. Een dergelijke combinatie is duidelijk chic bedoeld. Niet alleen in de dumpwinkels en de boetieks werden overalls steeds populairder, ook in verschillende modebladen kwamen patronen om zelf zo'n pak te maken. Weer een duidelijke aanwijzing dat de overall geaccepteerd raakte. In het blad Popfoto staan herhaaldelijk overalls afgebeeld: "da's pas knal zo'n overall". Soms komen in de overalls oorspronkelijke kenmerken terug, bijv. in de vorm van veel ritsen. Dat is met name het geval bij de mode-overalls voor mannen.

Ook andere bijzonderheden worden ontleend aan een oorspronkelijke situatie, die gericht is op nuttigheid in gebruik, zoals bijvoorbeeld camouflagestof.

69 Denim-salopette, gecombineerd met kant en parels, 1978

70 "Hansop om zelf te maken ... lekker makkelijk om te dragen voor (bijna) elke gelegenheid: je kunt er mee naar buiten of je draagt 'm thuis bij de kachel ...", Viva 1978

71 Mode voor tieners, Popfoto, 1980

72 Modieuze overalls voor mannen

Haagse gezinnen stonden model voor de tentoonstelling Massacultuur in het Haags Gemeentemuseum, 1981

73 De legercamouflage-stof gebruikt voor een overall uit een boetiek

74 In hun vrijetijdsleding

75 In hun uitgaanskleding

77 Een overall om te dragen naar de disco, 1981

78 Overalls voor het nieuwe schooljaar, 1981

Het Haags Gemeentemuseum heeft in de zomer van 1981 een reeks tentoonstellingen georganiseerd over "massacultuur". Als onderdeel daarvan is een aantal Hagenaars gefotografeerd in de kleding, die ze dragen wanneer ze werken, uitgaan en in hun vrije tijd. De vrouw rechts op de foto heeft voor haar avondje uit een overall gekozen!

Op feestjes en in de disco zie je heel verschillende modellen overalls. Er zijn er bij van glanzende stof met blote schouders. Een poefbroek was in de zomer van 1981 helemaal "in".

79 De mode voor het winterseizoen '81/82

80 Zangeres Grace Jones

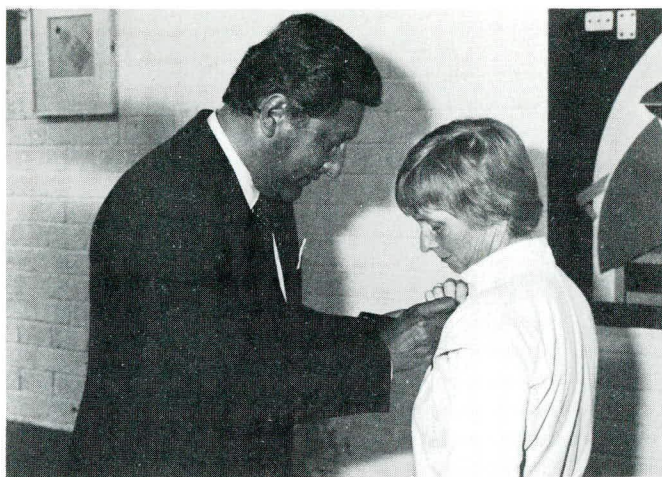
Sterren uit de wereld van de popmuziek dragen soms ook overall-achtige kleding, zoals de Dolly Dots. Op een recente foto van Grace Jones zien we dat ook zij zich kleedt in overall.

Hoe algemeen geaccepteerd het dragen van een overall zo langzamerhand is geworden, blijkt uit het volgende. Op 26 augustus 1981 is de museummedaille uitgereikt aan mevrouw Wies van Moorsel. De staatssecretaris van C.R.M. speldde de medaille op. Bij deze toch wel zeer officiële gelegenheid droeg mevrouw Van Moorsel een overall. Dat voorlopig de overalls gedragen blijven worden, staat wel vast. In patronen en tijdschriften staan volop modellen. En in de winkels kunnen ze de overalls niet snel genoeg leveren om te voldoen aan de vraag.

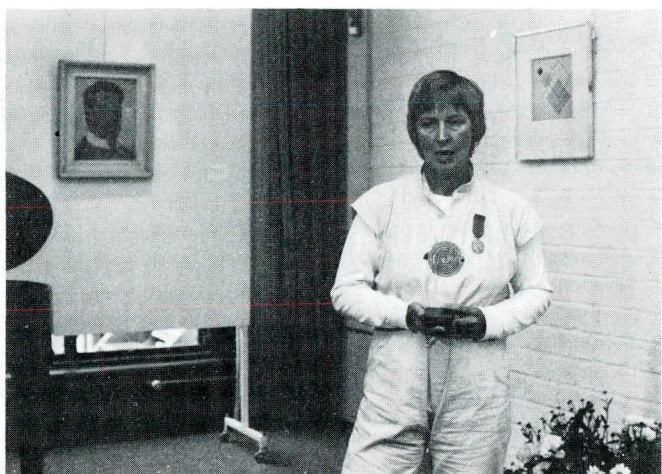
Die vraag naar overalls met een modieus tintje komt dan vooral van vrouwen, want heel veel mannen dragen hem toch niet op straat.

Mode-ontwerpers en de overall

Wanneer een mode-ontwerper een overall maakt dan ziet die er toch wel heel anders uit dan een gewoon werkpak. Afge-

76 Mevrouw Van Moorsel ontvangt de museummedaille van Staatssecretaris Wallis de Vries, augustus 1981

zien van de modieuze bijzonderheden hoort couture kleding perfect te passen en heel zorgvuldig te zijn genaaid en afgewerkt. Op de mode-foto's is dat niet altijd te zien.

In dit hoofdstuk is geen scherpe scheiding gemaakt tussen de ontwerpers die wél en die niet voor de confectie-industrie werken. Het feit alleen al dat de ontwerpers van de overalls met name bekend zijn, is reden om ze in dit hoofdstuk te noemen.

81 Strandoverall van Celli, voorjaar 1967

82 Zwarte jumpsuit van Dick Holthaus, 1970 (Centraal Museum)

83 Rode overall met hes van Mariëlle Bolier, 1976 (Centraal Museum)

84 Overall met zwarte of witte hoofddoek van Nico Verhey, 1979 (Centraal Museum)

Een van de eerste echte mode-overalls is ontworpen door Celli, in 1967. De foto suggereert nog wel dat de overall bedoeld is als strandkleding, en als zodanig staat hij ook beschreven in het tijdschrift. Hoewel je bij het begrip overall denkt aan een grote vrijheid in beweging, blijken sommige ontwerpers er anders over gedacht te hebben. Een strak aangesloten model, zoals dat van Dick Holthaus uit 1970, biedt helemaal niet zoveel bewegingsvrijheid.

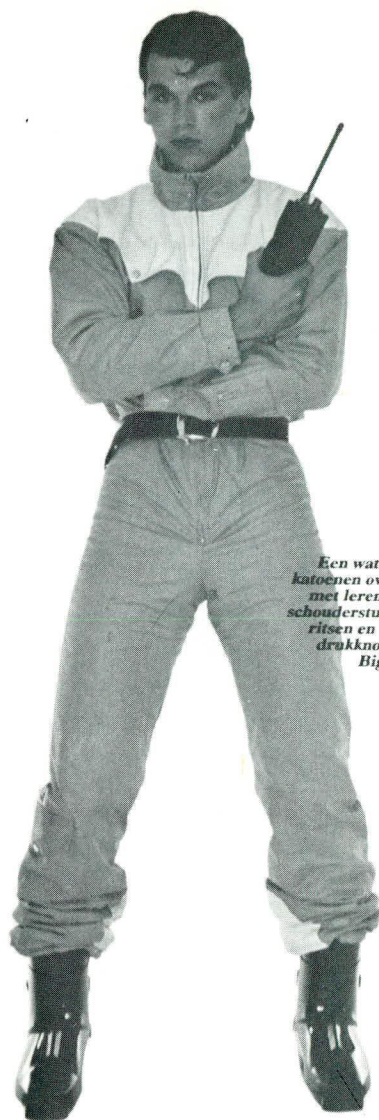
In de couture was er toen nauwelijks sprake van natuurlijkheid. Dat blijkt onder meer uit de mode-foto's uit die tijd: de mannequins zijn meestal in zeer kunstmatige houdingen neergezet. Enkele jaren later kreeg de vrijheid van beweging meer aandacht en werden de ontwerpen draagbaarder.

De kleren die Mariëlle Bolier maakt hebben allemaal die eigenschap: voor haar is het belangrijk dat haar ontwerpen lekker zitten. Dat je er zelfs in kunt springen, bewijzen de mode-foto's wel.

Behalve ruime overalls kwamen er ook nauw-aansluitende pakken in een meer geometrische stijl op de markt. Nico Verhey ontwierp een zwarte jumpsuit met een witte ingezette baan. Er is in de loop der jaren heel wat veranderd, want door zijn elasticiteit zit zo'n pak nu wel lekker en kun je er goed in bewegen.

88 Zwart leren overall van Claude Montana, 1979/80

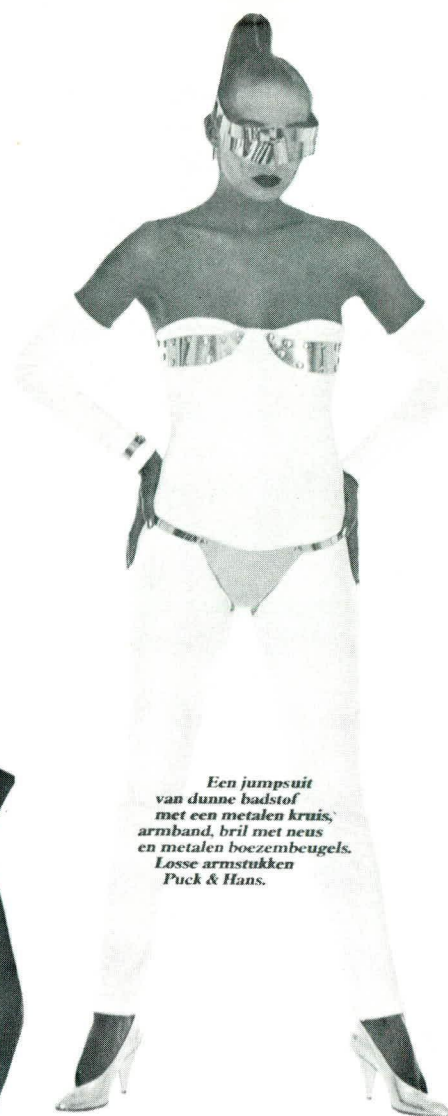
Een waterdichte
katoenen overall
met leren
schouderstukken,
ritsen en
drukkopen.
Big Ski.

85 Big Ski

Overall van tweekleurig
katoen, de zakken worden
met drukkopen gesloten.
Dio van Gils.

86 Dio van Gils

Een jumpsuit
van dunne badstof
met een metalen kruis,
armband, bril met neus
en metalen boezembeugels.
Losse armstukken
Puck & Hans.

87 Puck en Hans

Fashion Fiction "ontwerpen waarin gedachten over de mode van de verre of nabije toekomst zijn vastgelegd", Avenue 1979

Voor sommige mode-ontwerpers ligt de inspiratie wel eens in science fiction: het resultaat heeft vaak de vorm van een overall!

In Parijs hebben twee couturiers veel aandacht aan overalls besteed: Claude Montana en Thierry Mugler. Zij verwerken beiden invloeden van sport en vak-kleding in hun overalls.

Voor de winter van '81/'82 heeft Mugler weer een aantal fraaie overalls in zijn collectie. Kenmerkend voor dit seizoen is een asymmetrische sluiting en een nogal wijd om de heupen vallende broek. De naam van Mariëlle Bolier zijn we hierboven al tegengekomen. Aan de vorming van het mode-beeld 1981 heeft zij een bijdrage geleverd door haar short-pakjes, eigenlijk overalls met een korte broek.

Mode-ontwerpers die nogal extravagante kleding maken zijn o.a. Fong Leng uit Amsterdam en Maruccia Mandelli uit Milaan, die voor het merk Krizia werkt. Beiden gebruikten de overall als uitgangspunt voor enkele ontwerpen. Fong Leng maakte o.a. in 1979 een pastelkleurige leren overall met opgebolde mouwen, en in 1981 een leren overall met applicaties. Van Krizia staat in de Vogue van augustus 1981 een kledingstuk afgebeeld, waaraan je nog nauwelijks meer de naam van overall kunt geven: het is een creatie van geplisseerde stof.

Meer dan alleen maar een overall

In het voorgaande zagen we al dat iemand iets kan zeggen over zichzelf via zijn kleding en dat sommigen heel bewust bepaalde kleding dragen omdat ze bij een groep (willen) horen. Je kunt dus door je kleren sympathie uitdrukken met de ideeën van een groep. Kleren zijn dan het symbool voor een bepaalde opvatting.

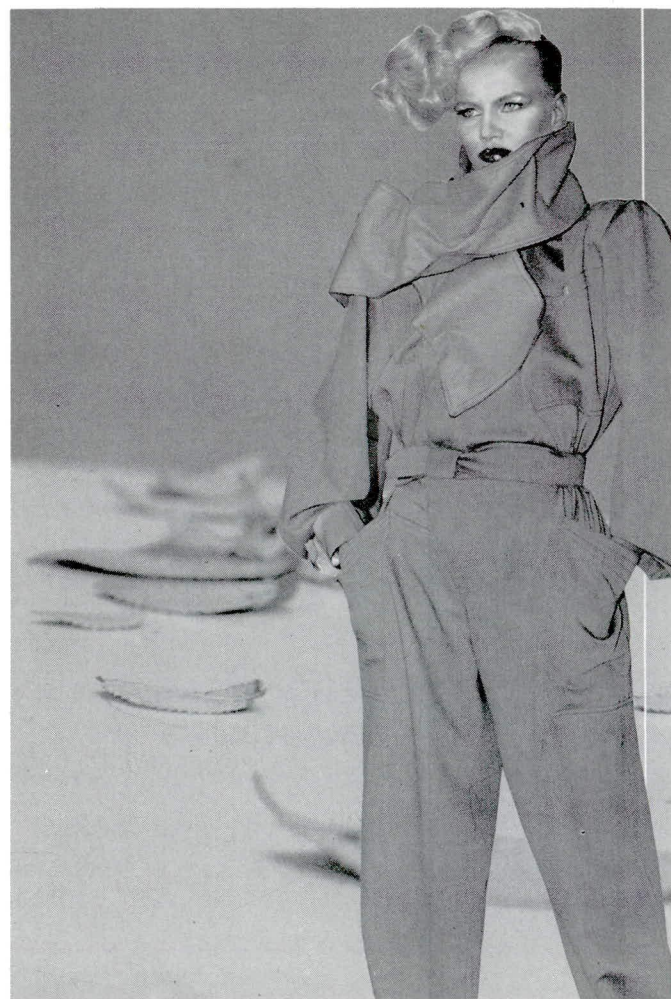
Het is vaak zo dat politieke revolutionairen andere kleren dragen dan de aanhangers van de orde, die ze bestrijden. Een voorbeeld hiervan is de kleding van de leiders in de russische revolutie. Een groep intellectuelen ging zich verzetten tegen de absolute macht van de tsaar. Zij wilden dat het volk zeggenschap kreeg over zichzelf.

89 Overall van Thierry Mugler, een Franse ontwerper, 1979/80

90 Shantung overall van Columbine, 1980 (Centraal Museum)

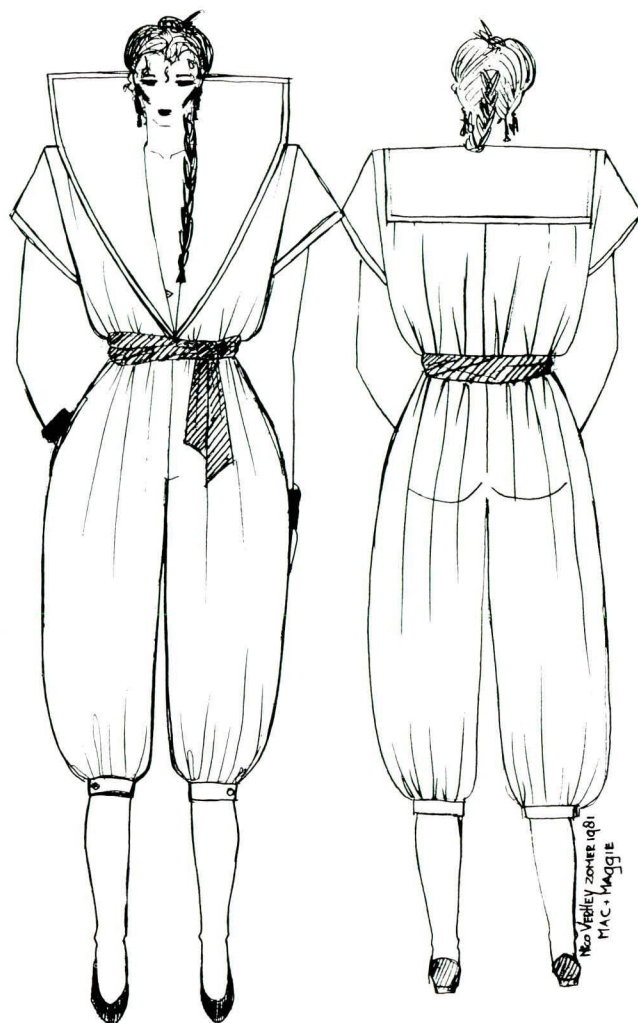
91 Overall van Mugler voor 1981/82

De kleding van de bevolking zag er in die tijd wel heel anders uit dan de rijk versierde uniformen van de tsaristische machthebbers. Degenen die de revolutionaire ideeën predikten en opkwamen voor de belangen van het volk, namen ook de kleding van het volk over. Denk maar eens aan Lenin, die altijd een pet droeg in plaats van een hoed.

Veel kunstenaars voelden zich solidair met de revolutionairen. Een russische kunstenaar, Alexander Rodtchenko, ontwierp een arbeiderspak. Het ontwerp was

92 Shortpakje van Mariëlle Bolier, zomer 1981

92a Ontwerp van Nico Verhey, zomer 1981, voor Mac + Maggie

93 Overall van Fong Leng, 1981, in naturel leer met applicaties van bedrukt zebra dessin op bont

94 *Plissé-overall van Krizia, 1981*

95 *De Russische kunstenaar Alexander Rodtchenko in een door hemzelf ontworpen werkpak, 1921*

niet zo zeer bedoeld om in productie genomen te worden door een fabriek, maar de kunstenaar wilde in dit kledingstuk zijn politieke idealen en sympathieën duidelijk maken. Zou het toeval zijn dat het pak veel overeenkomsten vertoont met een overall?

Ook in China zorgde de revolutie voor een verandering in de kleding. De gelijkvormigheid van de Mao-pakken is het symbool van de gelijkheid van alle Chinezen. In dit geval zijn, zoals te verwachten valt, eveneens werkpakken uitgangspunt geweest voor de vorm. Een dergelijk voorbeeld van symbolische kleding vinden we ook dichterbij huis. In de tijd van de oorlog in Vietnam werden in Nederland talloze protest-demonstraties gehouden tegen de politiek van de Verenigde Staten. Vrijwel iedereen die meeliep droeg een spijkerbroek. Die spijkerbroek symboliseerde twee dingen: verzet tegen de houding van de machthebbers in hun nette pakken en solidariteit met elkaar.

Binnen de grote massa van jeans-dragers ontstond in Nederland weer een aparte groep: de Provo's. Zij droegen specifieke spijkerkleding: witte broeken en jasjes. Hun idealen waren gericht op een leefbaarder wereld voor iedereen, zonder vervuiling. Zo lanceerden zij het "witte fietsenplan": witte fietsen zouden voor iedereen, gratis, beschikbaar zijn. Je

96 *Roel van Duin als wethouder in functie: ribfluwelen spijkerpak en ambtsketen, 1975*

liet je fiets gewoon ergens achter en een ander kon er dan weer op verder rijden. De kleur wit had natuurlijk ook een symbolische betekenis: zuiverheid, vrede.

Als je het met de denkbeelden van de Provo's eens was, dan droeg je op z'n minst altijd een witte spijkerbroek. In 1967 deden de Provo's mee met de gemeenteraadsverkiezingen in Amsterdam. Ze kregen zoveel stemmen, dat ze een zetel konden innemen in de raad. Hun vertegenwoordiger, Roel van Duin, kwam in z'n witte pak tussen heren in grijze kostuums te zitten. Het zorgde voor de nodige opschudding!

Later werd Roel van Duin wethouder in Amsterdam: hij bleef zich, ook bij officiële gelegenheden, kleden zoals hij dat steeds had gedaan: in werkmanskleren.

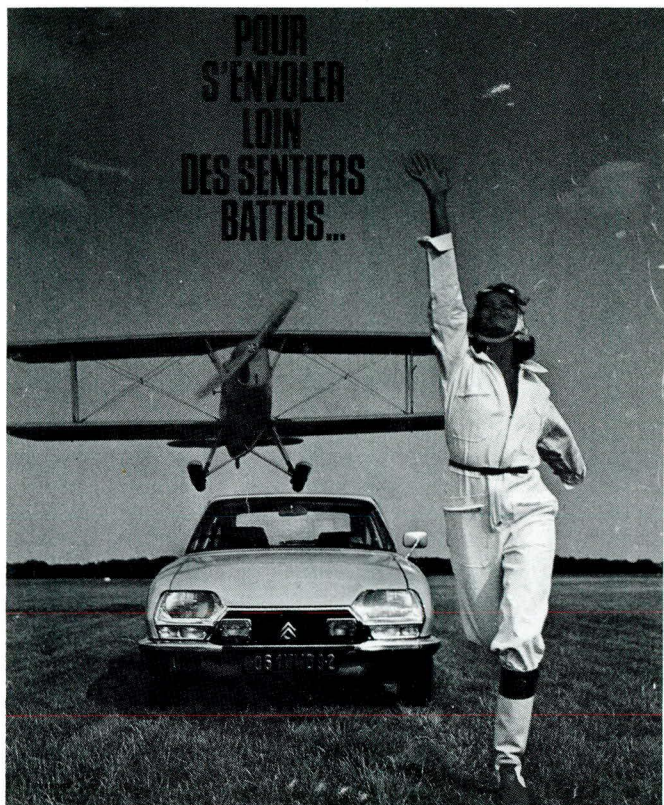
Ook in de Tweede Kamer bleef het niet bij de driedelige kostuums. In een interview zei de voorzitter van de Tweede Kamer, D. Dolman, onlangs: "Een van de eerste kamerleden die radicaal brak met de gebruikelijke kledingnormen was Jan Schaefer van de Partij van de Arbeid. Hij verscheen in 1971 voor het eerst in spijkerpak in de kamer, en haalde daarmee de pers." Het is zeker geen toeval dat die kleding werd gedragen door een lid van de Partij van de Arbeid.

Ook buiten de officiële politiek komt een dergelijk symbolisch kledinggedrag voor, al dan niet oprecht.

De reclame geeft een product vaak een symbolische betekenis door het in een bepaalde omgeving te plaatsen. Daardoor krijgt het een zekere sfeer die gericht is op een mogelijke groep van kopers. Bovendien worden zó specifieke eigenschappen van het product benadrukt, zodat het zich onderscheidt van andere, gelijksoortige artikelen. Alle parfums ruiken lekker, maar deze speciale geur, zo belooft de reclame, verplaatst je naar zwoele tropische eilanden of geeft je het gevoel van vrijheid van de opvarenden van een zeiljacht: begerenswaardigheden die je gratis en voor niets tegelijk met het product verstrekt worden.

Die sfeer kan ook ontstaan doordat de figuren in de reclames een bepaald soort kleding dragen. Kleding wordt dus gebruikt om de symbolische waarde van het product duidelijk te maken. De reclame-makers richten zich op hen, die ervan dromen zulke kleding in dié speciale omgeving, te dragen.

Zo wordt er een mannen-parfum op de markt gebracht, die in de advertenties vrijheid en avontuur oproept. Dat gebeurt door de kleding van de door de zon gebruide man: een soort vliegers-overall, nonchalante sjaal en zonnebril. De vliegwereld is het symbool voor vlotheid, vrijheid, glamour, die alleen al door de kleding ervan wordt overgebracht.

97 Mode, geïnspireerd op de vliegers-overall: de illusie van snelheid en vrijheid

98 Mannen-parfum: de sfeer van vliegers-overall, sjaal en zonnebril

Soms heeft de overall nog een extra betekenis, vooral als hij gedragen wordt door mooie, jonge meisjes, die de rits net even te ver open hebben. Dan gaat het niet meer alleen om de snelheid en de sportiviteit van bijv. de motoren die ze presenteren. De meisjes brengen in de reclameboodschap een element van sexuele aantrekkingskracht, die geen eigenschap is van het product waarom het gaat. Daardoor valt de advertentie waarin zij figureren wel duidelijk op en kijkt de lezer er wat langer naar. Althans, dat hopen de makers. Bovendien wordt de illusie gewekt, dat door het kopen van zo'n motor succes bij mooie vrouwen verzekerd is.

Probeer zelf maar eens te bedenken welke sferen de reclame-makers van de Philips-autoradio willen oproepen.

99 Reclame voor Benti-drop

De overall in de belangstelling bij de academies

Zoals te verwachten valt, volgen de academies het grote modegebeuren nauwlettend. En dat niet alleen, de docenten en studenten maken zelf mode en lopen in een aantal opzichten vooruit op de algemene mode-tendenzen.

De textielafdeling van de Amsterdamse Academie voor Beeldende Vorming, een lerarenopleiding eerste graad, heeft in 1980/81 aandacht besteed aan het onderwerp overalls.

In het kader van de les "modevorming" werd gewerkt aan de opdracht om een ééndelig pak te maken, uitgaande van de basisvorm van een broek en een jasje.

Een andere opdracht, voor het studieonderdeel "modevormgeving", bestond uit het uitvoeren van een motorpak, passend bij een door de studenten uitgekozen motor.

100 Snelle motoren vormen het decor voor deze overalls met een gewaagd tintje

Bij de les "textielimprovisatie" moesten de leerlingen de stof van een kledingstuk zó veranderen, dat een nieuw beeld zou ontstaan. Sommige studenten namen hiervoor als uitgangspunt een overall.

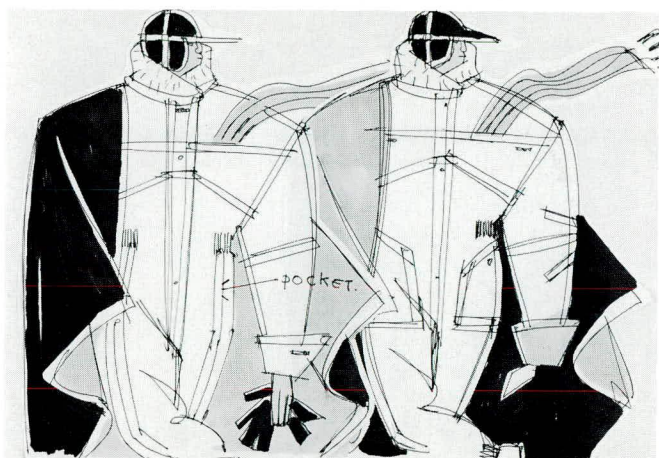
De overalls die het resultaat van deze opdracht waren, zijn in de tentoonstelling opgesteld.

Voor studenten van de Academie voor Beeldende Kunst "Artibus" in Utrecht was het overall-project van het Centraal Museum aanleiding tot het uitvoeren van opdrachten. Zij kwamen in het museum de "technische" overalls tekenen als onderdeel van hun studie. Op de tentoonstelling laten deze studenten zien hoe de overall als oorspronkelijk praktisch/technisch kledingstuk past in het hedendaags kledinggedrag en zelfs een belangrijk element is in het modebeeld.

103-106 Overalls, ontworpen en uitgevoerd door studenten van de Amsterdamse Academie voor Beeldende Vorming, textielafdeling

101 Reclame: "Rij Philips ... de Studio Sound voor de weg"

102 Ontwerp voor een overall, winter 1981/82, door Ferry Schoew, docent aan de Academie voor Beeldende Kunst "Artibus", Utrecht

Bij het begin van ieder seizoen van de laatste jaren dachten de inkopers van de modewinkels dat de overall nu wel een aflopende zaak zou zijn. Het blijkt echter dat het publiek nog lang niet genoeg heeft van dit kledingstuk, en gelukkig laten de nieuwe variaties op het thema overall duidelijk zien dat er nog heel wat mogelijk is.

De tentoonstelling kwam tot stand dankzij de medewerking van:

Academie voor Beeldende Kunst "Artibus",
Utrecht
Amsterdamse Academie voor Beeldende
Vorming, Amsterdam
Aquadiving, Amsterdam
Gebr. Broekman BV, Utrecht
Jan Lammers, Zandvoort
Bram Leenhouts, Amsterdam
Luchtmachtmuseum, Soesterberg
Oomen Motors, Amsterdam
Lily van Raalte-Priester, Voorburg
Shell Nederland BV, Rotterdam
Studio Fong Leng, Amsterdam
Tenson Sportkleding, Amsterdam

Vormgeving van de tentoonstelling
Ronald Timmermans en Max Kisman

Diaprogramma:
samenstelling: educatieve dienst
fotografie : André Mirck

Dit boekje is een uitgave van de educatieve afdeling van het Centraal Museum

Tekst
Matty Veldkamp met medewerking van
Hanneke Adriaans en Hans Schopping

Foto's
Dienst Verspreide Rijkscollecties,
's-Gravenhage: 76
Marianne Domisse, 's-Gravenhage: 74, 75
Ton Hulskamp, Utrecht: 90
Luchtmachtmuseum, Soesterberg: 21, 22
André Mirck, Amsterdam, 1, 2, 3, 18, 73,
77, 79, 82, 83, 84, 102-106
Shell Nederland BV, Rotterdam: 19, 34,
35, 36
Studio Fong Leng, Amsterdam: 93

Typewerk
Cora Oomen-van den IJssel

Lay-out
Daan Out

Druk
Drukkerij Elinkwijk, Utrecht

